

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra Blízkého východu

Bakalářská práce

Barbora Šubrová

Obraz vězeňské zkušenosti v díle Ṣun‘allāha Ibrāhīma

Prison Experience in Novels of Ṣun‘allāh Ibrāhīm

Praha 2022

Vedoucí práce: doc. PhDr. František Ondráš, Ph.D.

Na tomto místě bych ráda poděkovala svému vedoucímu práce doc. PhDr. Františku Ondrášovi, Ph.D. za pomoc při výběru tématu práce, poskytnutí materiálů potřebných k jejímu uskutečnění a odborné vedení.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 12. 5. 2022

Barbora Šubrová

Abstrakt:

Bakalářská práce se zabývá vězeňskou zkušeností soudobého egyptského spisovatele Ṣun‘allāha Ibrāhīma z let 1959-1964 a jejím literárním zpracováním. Cíl práce spočívá v analýze literárního obrazu autorových osobních vzpomínek na dobu strávenou ve vězení, ztvárněných v jeho dvou dílech - *Tilka ‘r-rā‘iḥa* (1966) a *Jawmījāt al-wāḥāt* (2005). Kromě rozboru těchto dvou románových děl a komparativní analýzy způsobů, jimiž v nich autor ztvárnil svou vězeňskou zkušenost, se práce věnuje i charakteristice Ibrāhīmova života ve vězení, jakož i několika let před a po pobytu v něm.

Abstract:

This bachelor's thesis deals with experience from prison of the contemporary Egyptian writer Ṣun‘allāh Ibrāhīm in years 1959-1964 and its literary rendering. Its aim is to analyze the literary image of the author's personal memories of his time in prison, depicted in his two works - *Tilka ‘r-rā‘iḥa* (1966) and *Jawmījāt al-wāḥāt* (2005). In addition to an analysis of these two novels and a comparative analysis of the ways in which the author depicted his prison experience, the thesis also describes the characteristics of Ibrāhīm's life in prison as well as several years before his imprisonment and after his release.

Klíčová slova:

arabská literatura, egyptský román, Ṣun‘allāh Ibrāhīm, vězeňská próza, egyptská společnost

Key words:

Arabic literature, Egyptian novel, Ṣun‘allāh Ibrāhīm, Prison literature, Egyptian society

Obsah

Translatologická poznámka.....	6
1. Úvod.....	7
1.1 Postavení vězeňské literatury v arabské próze.....	8
2. Ibrāhīmová politická činnost před rokem 1959.....	10
3. Pobyt ve vězení.....	12
4. Propuštění z vězení.....	14
4.1 Okolnosti propuštění.....	14
4.2 Hledání nového života.....	14
5. Tilka 'r-rā' iḥa.....	16
5.1 Vznik knihy.....	16
5.2 První vydání díla a reakce literárních kritiků.....	17
5.3 Další vydání díla.....	18
5.4 Děj.....	19
5.5 Narativní techniky.....	20
5.6 Tilka 'r-rā' iḥa jako zásadní dílo pro vývoj soudobé egyptské (a arabské) literatury.....	21
5.7.1 Kritika režimu prostřednictvím metafor.....	22
5.7.2 Kritika režimu prostřednictvím ženských postav.....	23
5.8 Kritika tradiční funkce literatury.....	24
6. <i>Jawmījāt al-wāḥāt</i>	24
6.1 Ibrāhīmová literární tvorba z vězení al-Wāḥāt.....	25
6.2 Autorovy deníkové zápisky z vězení al-Wāḥāt.....	25
6.3 Vznik díla <i>Jawmījāt al-wāḥāt</i> a jeho struktura.....	26
6.4 <i>Madchal</i> a vyprávění o životě ve vězení.....	27
6.4.1 Pobyt ve vězení al-Wāḥāt.....	27
6.4.2 Počátky Ibrāhīmovy spisovatelské dráhy.....	29
6.5 Hlavní témata kapitoly <i>Jawmījāt</i>	30
6.5.1 Sovětská literatura.....	30
6.5.2 Americká literatura.....	31
6.5.3 Realismus.....	32
7. Srovnání děl Tilka 'r-rā' iḥa a <i>Jawmījāt al-wāḥāt</i>	33
7.1 Prostředí věznice.....	34
7.2 Vězňatelé: dozorcí a policisté.....	35
7.3 Spoluvězni.....	37
7.4 Vliv vězení na charakter člověka.....	38
8. Závěr.....	41
9. Seznam použité literatury.....	46

Translatologická poznámka

Arabské názvy, termíny a jména přepisují podle následující tabulky, jen pokud jde o hamzu, tu pro přehlednost textu neznačím na začátku slov.

Arabské písmo	Transliterace	Arabské písmo	Transliterace
ء	’	ض	ḍ
ا	ā	ط	ṭ
ب	b	ظ	ẓ
ت	t	ع	‘
ث	ṭ	غ	ġ
ج	ġ	ف	f
ح	ḥ	ق	q
خ	ch	ك	k
د	d	ل	l
ذ	ḏ	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	ه	h
س	s	و	w, ū
ش	š	ي	j, ī
ص	ṣ	ة	a, at

Rozhodla jsem se sjednotit styl transliterace a všechna arabská slova i jména přepisovat podle toho, jak by se četla v moderní spisovné arabštině, i když se v některých případech jedná o jména či názvy, které se v egyptském dialektu čtou jiným způsobem. Výjimkou jsou jména arabských osobností působících v nearabském prostředí, které s ohledem na jazyky, ve kterých píší, preferují jiný způsob přepisu svého jména do latinky.

1. Úvod

Současný egyptský spisovatel Ṣun‘allāh Ibrāhīm (nar. 1937) je prominentní postavou pomahfúzovské generace egyptských spisovatelů přezdívaných *Udabā’ šubbān* (Mladí spisovatelé). Společně s dalšími významnými autory, jako jsou Ğamāl al-Ġītānī, aṭ-Ṭāhir ‘Abdallāh či Edwār al-Charrāt, ve svých dílech experimentuje s formou i obsahem a přinesl radikální změny do zavedeného pojetí arabského románu. Jeho díla se velmi silně zaobírají ideologií, rezonují otázkami po identitě, cenzuře, roli autora pod tlakem či v exilu a o budoucnosti světa. Ṣun‘allāh Ibrāhīm tak svými kontroverzními a často nepochopenými díly plnými existenčních otázek, v nichž otevřeně kritizuje politickou situaci v arabských zemích, otevírá novou kapitolu v historii arabské literatury.¹

Za svou literární tvorbu obdržel Ṣun‘allāh Ibrāhīm mnoho cen, ať už pocházejících z arabského světa, jako třeba Cenu sultána al-‘Uwajse (Spojené arabské emiráty), nebo udělených institucí mimo něj, jako je německá Cena Ibn Rušda za svobodu myšlení. Ne všechny ceny, které mu byly uděleny, si však Ṣun‘allāh Ibrāhīm převzal – nejdříve ceny odmítal soukromě (třeba když mu byla udělena Cena Naġība Maḥfūze od Americké univerzity v Káhiře), nebo se nedostavil na jejich předání (například když byl jeho román *Šaraf*, viz níže, nominován na knihu roku Káhirskeho mezinárodního knižního veletrhu). Když mu však měla být v roce 2003 udělena prestižní literární cena egyptského ministerstva kultury, Ibrāhīm se rozhodl tuto příležitost využít ke kritice režimu za jeho zahraniční politiku a zkorumpovanost a poté, co egyptskou vládu prohlásil za nedůvěryhodnou k jejímu udělení, cenu odmítl.²

Existuje řada studií, které se zabývají jak konkrétními Ibrāhímovými díly, tak i knihy, které si dávají za cíl shrnout více jeho děl najednou, v anglickém jazyce je v této oblasti nejznámější dílo Paula Starkeyho *Sonallah Ibrahim: Rebel with a Pen*, představující úvod do Ibrāhímovy románové tvorby, která vyšla v roce 2017 a která posloužila jako jeden ze zdrojů sekundární literatury pro tuto práci. Avšak přes to, že Ibrāhímová románová tvorba, zahrnující knihy *Tilka ‘r-rā’iḥa* (Ta vůně, 1966), *Naġmat Aġuṣṭus* (Srpnová hvězda, 1974), *al-Laġna* (Komise, 1981), *Bajrūt, Bajrūt* (Bejrút, Bejrút, 1984), *Dāt* (1992), *Šaraf* (Čest, 1997), *Warda* (Růže, 2000), *Amrīkānī/Amrī kān lī* (Američánek / Byla to moje věc, 2003), *at-Talaṣṣuṣ* (Špehování, 2007), *al-‘Imāma wa-l-qubba‘a* (Turban a klobouk, 2008), *al-Qānūn al-faransī* (Francouzský zákon, 2008) a *al-Ġalīd* (Led, 2011), tvoří

1 Mikhail, “Structure and Ideology in Ṣun‘allah Ibrāhīm’s Novella Al-Lajna“, 221.

2 Starkey, *Sonallah Ibrahim: Rebel with a Pen*, 27-28.

velkou část jeho díla, není jediným druhem literární tvorby, které se tento autor věnuje – napsal také množství povídek, knih pro děti a literatury faktu, z níž nejvýznamnější je jeho dílo *Jawmijāt al-wāḥāt* (Zápisky z oáz), ve kterém zveřejnil své deníkové zápisky, jež vznikaly během jeho pobytu ve vězení, kde strávil kvůli svému komunistickému přesvědčení a politickým aktivitám roky 1959-1964.³

Tato bakalářská práce se zabývá zmíněnou vězeňskou zkušeností Ṣun‘allāha Ibrāhīma a jejím literárním obrazem a dává si za cíl zanalyzovat zpracování osobních vzpomínek na dobu strávenou ve vězení, které autor ztvárnil ve svých dvou dílech - *Tilka `r-rā`iḥa* (1966) a *Jawmijāt al-wāḥāt* (2005). Její výzkumná otázka je zaměřena na to, jak se změnil způsob, jímž autor zobrazil vězeňskou zkušenost v těchto dvou románech, jejichž vydání dělí téměř čtyřicet let. Pro zpracování tématu byla zvolena metoda komparativní analýzy dvou literárních děl stejného žánrového zaměření. Přes to, že existují četné studie věnující se každému z těchto románů zvlášť, jejich srovnání ještě prozkoumáno není.

Pokud jde o primární literaturu použitou v této práci, s knihou *Jawmijāt al-wāḥāt* jsem pracovala v jejím arabském originále, popřípadě s ukázkami, které v rámci svého díla *Autobiografický narativní dokument v díle egyptského autora Ṣun‘allāha Ibrāhīma* přeložil do češtiny František Ondráš, a k románu *Tilka `r-rā`iḥa* jsem přistupovala primárně skrze jeho překlad z pera Robyna Creswella, který tvoří hlavní část jeho knihy *That Smell and Notes From Prison*, a občas nahlédla také do jeho arabského originálu zahrnujícího také Ibrāhīmův úvod ke třetímu vydání románu z roku 1986.

1.1 Postavení vězeňské literatury v arabské próze

Arabské vězeňské psaní je subžánr arabské politické literatury, která se zabývá společensko-politickými krizemi a ambicemi vznikajícími v arabském světě. Je potřeba říci, že se vězeňská literatura neobjevuje pouze v podobě prózy, ale i poezie a dramatu. Jejimi dominantními žánry jsou pak memoáry, deníky, dopisy a příbuzné formy autobiografie, přičemž když se objeví beletrie, často je výmluvně blízká autorově životu a jeho pobytu ve vězení.⁴

---

3 Ibid., x.

4 Westall, “Introduction: A Wide and Worlded Vision of Prison Writing“, 5.

Vězeňská literatura v arabském světě vznikla v době, kdy si arabské společnosti uvědomily, že politika hraje klíčovou roli v utváření každodenní reality, a od té doby hraje v arabské literatuře významnou roli. V arabštině se prvky vězeňské literatury začaly objevovat již v 50. letech 20. století, tedy tehdy, když byly ve většině arabských zemí u moci koloniální vlády, proti kterým byla namířena. Avšak poté, co získaly arabské státy nezávislost, tyto vlády a jejich místní zmocněnci byli nahrazeni národními správci, kteří v mnoha částech arabského světa své předchůdce v útlaku a tyranii ještě předčili. Od raných let nezávislosti se proto vězeňský román začal vyvíjet tak, aby reflektoval témata, která trápila arabské spisovatele nejvíce, a to je hlavně svoboda a dodržování národních a lidských práv.⁵

Ibrāhīmův román *Tilka 'r-rā`iḥa* z roku 1966 se poté stal jedním ze zakládajících textů pro arabský literární experimentalismus 60. let 20. století i literárního zpracování zkušeností politických vězňů v arabském světě.⁶ V 70. letech pak i s jeho přispěním přišla nová vlna vězeňské literatury, v níž arabští autoři pojednávali o chování autorit vůči opozici, která byla zatýkána, a aniž by se jí dostávalo řádného soudního procesu, krutým mučením nucena k přiznání viny.⁷ Takové svědectví podává i Ibrāhīmova kniha *Jawmījāt al-wāḥāt* z roku 2005, jejíž hlavní část tvoří jeho vlastní deníkové zápisky z vězení.

Přestože jsem se v této práci zaměřila pouze na tato dvě Ibrāhīmova díla, protože se v nich autorova vězeňská zkušenost projevuje nejzřetelněji, nelze nezmínit, autobiografické prvky zasazené do kontextu vězeňské literatury obsahují i některé jeho další romány, jako je třeba *Naḡmat Aḡuṣṭus*, *al-Laḡna*, *Dāt*, *Šaraf*, *Warda*, *Amrīkānlī* či *al-Ġalīd*. A to díky skutečnosti, že, jak říká Isabella d'Afflitto, autobiografický element se ve vězeňských narativích neprojevuje pouze ve formě výskytu dialogů a událostí, kterých byl autor svědkem ve skutečnosti, ale také ve vyobrazení pocitů, jako je strach či utrpení, nebo tělesných vjemů jako hlad, odpor či vnímání pachů – věcí, které nelze popsat tak expresivně a opravdově, pokud je člověk nezažil na vlastní kůži. Protože „tělo má svou vlastní paměť, odlišnou od paměti mysli“.⁸

---

5 Elimelekh, *Arabic Prison Literature*, 1-2.

6 Taleghani, “Writing Against the Regime: Metafiction in the Arabic Prison Novel“, 176.

7 Elimelekh, *Arabic Prison Literature*, 1-2.

8 d'Afflitto, “Prison Narratives: Autobiography and Fiction“, 149.

2. Ibrāhīmová politická činnost před rokem 1959

Když se Ṣun‘allāh Ibrāhīm dostal roku 1959 do vězení, nebylo to poprvé, kdy byl kvůli svým politickým aktivitám zatčen. Díky stále silnějšímu vřeni na egyptské politické scéně na přelomu 40. a 50. let se o politiku začal zajímat už v dospívání, kdy si založil archiv, do kterého si ukládal novinové články o politickém dění v Egyptě a který si vede dodnes. Už od mládí ho tak k protirežimnímu a levicově zabarvenému smýšlení vedly opoziční noviny jako *al-Ištirākīja* (Socialismus) Aḥmada Ḥusajna či *al-Malājīn* (Milióny) vydávané organizací ḤADITU,⁹ popisující protirežimní aktivity, které se v té době stávaly čím dál otevřenějšími.¹⁰

Už na začátku revolučního roku 1952 se tak mladý Ibrāhīm účastnil několika studentských demonstrací, jejichž organizátoři¹¹ požadovali svržení krále. Poprvé byl zatčen při účasti na zasedání Socialistické strany Aḥmada Ḥusajna, což mu vysloužilo jednu noc na policejní stanici as-Sajjida Zajnab. To mu však nezabránilo v tom, aby se později toho roku začal při studiu na Právnické fakultě Káhirské univerzity věnovat žurnalistice a politice aktivněji – podílel se na vydávání časopisů a tvorbě nástěnek a seznamoval se s dalšími lidmi, kteří se později stali důležitými osobnostmi egyptské a súdánské literatury.¹²

Znovu byl zatčen během vnitropolitické krize mezi Muḥammadem Naḡībem a Ğamālem ‘Abd an-Nāširem v březnu 1954 kvůli své účasti na debatě o výhodách a nevýhodách zahraničních investic v Egyptě, a tudíž i o jeho budoucím zahraničně-politickém směřování, kterou pořádalo sdružení *at-Taqaḡfa al-ġadīda* (Nová kultura), jež Ṣun‘allāh Ibrāhīm založil s několika svými přáteli.¹³ Tentokrát byl převezen na policejní stanici ad-Duqqī, kde strávil v cele předběžného zadržení tři dny. Možná právě toto zatčení přispělo k utváření jeho názorů a k rozhodnutí připojit se později toho roku k ḤADITU. K jeho komunistickému přesvědčení a zálibě v tajných aktivitách Ibrāhīma podle jeho vlastních slov přivedly mimo jiné dobrodružné příběhy o hrdinech jako Robin Hood, Tři mušketýři, či Arsène Lupin, které od dětství utvářely jeho sociální cítění.¹⁴ Po vstupu do řad této komunistické organizace se začal zúčastňovat jejích tajných schůzek a podílel se

9 Zkratka pro *al-Ḥaraka ‘d-dīmūqrātīja li-t-taḡarrur al-waṡanī* (Demokratické hnutí za národní osvobození). Jednalo se o jednu z frakcí směsice egyptských marxistických hnutí. Po puči roku 1952 se názor jednotlivých frakcí na to, zda jej a jeho vůdce Ğamāla ‘Abd an-Nāšira podporovat, či nikoliv, lišil, avšak ḤADITU bylo jednou z těch, které Svobodné důstojníky nadšeně podporovalo. Viz Creswell, “Translator’s Introduction“, 7.

10 Ibrāhīm, *Jawmījāt al-wāḡāt*, 10.

11 Byli to ‘Ādil Fahmī, ‘Ādil Ḥusajn a Ḥasan Šidqī, se kterými se později setkal ve vězení v Oázách.

12 Mezi nimi byli například Egypt’ané Bahā’ Tāhir, Jūsuf Idrīs a Iḥsān ‘Abd al-Quddūs či súdánský básník Ğīlī ‘Abd ar-Raḡmān a Tāġ as-Sirr al-Ḥasan. Viz Starkey, *Sonallah Ibrahim: Rebel with a Pen*, 18.

13 např. s Muṡtafou Al-Ḥusajnīm a Badawīm Maḡmūdem Badawīm.

14 Creswell, “Translator’s Introduction“, 6-7.

na rozdávání letáčků, ve kterých hnutí požadovalo svržení vojenské diktatury. Ve svých zápiscích také vzpomíná, jak se v této době poprvé v životě vzepřel otci – jeho chování i ideály se změnily, stal se komunistou tělem i duší.¹⁵

Když otec v létě roku 1955 zemřel, studia na Právnické fakultě Káhirské univerzity zanechal Šun‘allāh Ibrāhīm úplně a naplno se ponořil do politické práce – připojil se ke skupině profesionálních revolucionářů věnujících se ilegální činnosti. Podílel se tak například na vydávání tajného časopisu Sjednocené egyptské komunistické strany, která vznikla v únoru 1955 sloučením ḤADITU s několika dalšími organizacemi, a účastnil se průvodů dobrovolníků lidového odporu. Zároveň se také po nocích dál věnoval žurnalistice, spolupracoval třeba s Šuhdīm ‘Aṭījou či Kamālem al-Qilišem.¹⁶

V roce 1956 byl v důsledku zvýšených politických aktivit strany souvisejících se Suezskou krizí zatčen ještě dvakrát, jednou za účast na demonstraci zorganizované rodinami politických vězňů před budovou novinářského odborového svazu a podruhé, když rozdával letáčky Sjednocené komunistické strany.¹⁷

*Ostříhali nás dohola, potom jsme si museli obléci bílé úbory, v nichž jsme vypadali velice směšně. Odvezli nás do cely odvolacího soudu a pak do vězení v al-Qanātir al-chajrīja... Vztahovalo se na mě zrušení některých paragrafů, a proto jsem se dostal na svobodu ve chvíli, kdy Ğamāl ‘Abd an-Nāšir vyhlásil znárodnění Suezského průplavu.*¹⁸

Když se pak v důsledku napjaté politické situace roku 1958 Ğamāl ‘Abd an-Nāšir rozhodl svou kampaň proti egyptským levicovým hnutím zintenzivnit¹⁹, na začátku roku 1959 se Šun‘allāh Ibrāhīm ocitl společně s dalšími zástupci intelektuální elity té doby²⁰ ve vězení.²¹ Na tuto událost vzpomíná v úvodní části své knihy *Jawmījāt al-wāḥāt*.

---

15 Ibrāhīm, *Jawmījāt al-wāḥāt*, 14.

16 Ibid., 18.

17 Ibid., 16-17.

18 Ibrāhīm, *Jawmījāt al-wāḥāt*, 16., Ondráš, *Autobiografický narativní dokument v díle Sun‘allāha Ibrāhīma*, 62.

19 Obával se především toho, že by se v jeho zemi mohlo stát něco podobného jako v Iráku, kde se v červnu díky puči dostala k moci strana Ba‘ṭ.

20 Například s už výše zmíněným Jūsufem Idrīsem či Šuhdīm ‘Aṭījou.

21 Ibrāhīm, *Jawmījāt al-wāḥāt*, 18-19.

Prvního dne měsíce ledna roku 1959 jsem prošel s několika desítkami lidí – během pár měsíců se proměnili na stovky – dřevěnou branou slavného vězení na káhirské Citadele...²²

---

22 Ibid., 19.

3. Pobyť ve vězení

Ještě před svým odsouzením vystřídal Ibrāhīm několik egyptských vězeňských zařízení: první dny zadržení trávil ve vojenském vězení pro revolucionáře a další politické odpůrce na káhirské Citadele, když však byla její kapacita naplněna, byl spolu s mnoha dalšími vězni přesunut do Ústřední káhirské věznice. Poté byl za velmi drsných podmínek převezen do vězení al-Wāhāt (Oázy) v Západní poušti, kde byli komunističtí vězni ubytováni společně se zadrženými členy Muslimského bratrstva. Odtamtud byl po pár měsících přesunut do vězení v al-Qanātir al-chajrīja, odkud v únoru 1960 putoval do Alexandrijské věznice, kde stanul před vojenským soudem.²³ Týden předtím, než měl být proces zahájen, se strhla potyčka mezi jedním z vězňů a dozorcem, která měla za výsledek krutý a ponižující hromadný trest pro všechny vězně a kterou dokumentuje následující ukázka.²⁴

Důstojník přikázal, aby zavřeli cely, a strážce se okamžitě shromáždily a nakázaly nám, abychom vyšli nazí ven, kde nás zasypali ranami a z cel odnesli všechno – oblečení i jídlo... Dveře se otevřely ještě jednou a vešel zamračený strážný, který na naše holá těla vylil kbelík moči a výkalů.²⁵

Tento incident také způsobil odložení soudu, což zapříčinilo, že se ho nemohli účastnit zahraniční novináři a francouzští právníci, které na obhajobu členů komunistické strany poslal Henri Curiel, bývalý vůdce ḤADITU, který byl z Egypta vyhoštěn.²⁶ Dozvídáme se o tom z úvodní části *Jawmījāt al-wāhāt*, kde Ṣun‘allāh Ibrāhīm poukazuje na to, že se jednalo o spiknutí, které mělo za cíl připravit vězně o spravedlivý proces a publicitu.

V důsledku toho byl soud odložen o týden, a byl tak dosažen cíl toho malého spiknutí (o kterém jsme domnívali, že to byl manévr vůdců), a to zabránění zahraničním novinářům a francouzským právníkům, které poslal Henri Curiel, aby nás bránili, v účasti na soudním procesu.²⁷

Po přerušení soudního procesu byl spolu s ostatními komunisty převezen do jednoho z nejtěžších egyptských vězení, věznice Abū Za‘bal, kde se už při příjezdu setkali s režimem ponižování, bití a mučení, které brzy vyvrcholilo v tragickou smrt Ibrāhīmova přítele a kolegy a jednoho z vůdců

---

23 Ibid., 19-26.

24 Ibid., 26-27.

25 Ibid., 26-27.

26 Ibid., 27.

27 Ibid., 27.

egyptských komunistů, Šuhdīho ‘Aṭīji. Dozorci poté ostatní vězně nutili, aby vyšetřovatelům lhali, že zemřel ještě po cestě, oznámení o jeho mučednické smrti se však dostalo do novin a způsobilo ‘Abd an-Nāširovi nepříjemnosti na komunistické konferenci v Bělehradě. Důsledkem toho nařídil sám prezident prošetření celé záležitosti a přesun vězňů na bezpečnější místo.²⁸

Şun‘allāh Ibrāhīm tak brzy společně s dalšími vězni putoval opět do vězení v al-Qanāṭir al-chajrīja a po pár měsících znovu stanul před vojenským soudem, kde byl za spiknutí s cílem svržení režimu odsouzen k odnětí svobody na sedm let s povinností vykonávat nucené práce ve vězení al-Wāhāt, kam byl v návaznosti na to přesunut.²⁹

---

28 Ibid., 27-34.

29 Ibid., 34.

4. Propuštění z vězení

Ve vězení v Oázách už Ibrāhīm zůstal až do svého předčasného propuštění v květnu roku 1964.³⁰

4.1 Okolnosti propuštění

U příležitosti oslavy dokončení jedné z etap stavby Asuánské přehrady, navržené a financované Sovětským svazem, se chystal na jaře roku 1964 Egypt navštívit Nikita Chruščov a SSSR vyslal jasnou zprávu, že premiér nemůže přijet a udělat z ‘Abd an-Nāšira hrdinu Sovětského svazu, dokud jsou jeho vězňové plné komunistů.³¹ Z egyptských vězňů proto byli propuštěni všichni komunističtí političtí vězňové, a tak se po pěti a půl letech dostal z vězení i Ṣun‘allāh Ibrāhīm.³² Bylo rozhodnuto, že zbytek svého trestu si odpyká v domácím vězení, což obnášelo zákaz vycházení z domu od západu slunce do jeho východu.³³

4.2 Hledání nového života

Následující dny po svém propuštění trávil Ṣun‘allāh Ibrāhīm seznamováním se se světem, od kterého byl po dobu více než pěti let odloučen, a večer si pak vždy ve svém novém domově, pronajatém bytě v Heliopoli, zapisoval do svého deníku vše, s čím se během dne setkal. S ḤADITU už se dále nestýkal, rozhodl se věnovat pouze literární činnosti, kterou začal rozvíjet už ve vězení, o čemž bude pojednáno později.³⁴ V rámci této snahy se pokoušel pokračovat v psaní příběhu o dětství, který začal ve vězení psát,³⁵ ať už se ale snažil sebevíc, po propuštění zápal pro literární tvorbu ztratil. Při četbě řádků, které napsal během svého tamějšího pobytu, se ptal sám sebe: „jaký má smysl psaní, které se nevěnuje boji proti kolonialismu, snaze vybudovat socialismus a těžkostem s tím spojeným: teroru, mučení, vězení, smrti a osobnímu utrpení?“³⁶ Znovu se začal zabývat otázkou, co a jak by měl spisovatel psát, která ho provázela po celou dobu jeho pobytu ve vězení od chvíle, kdy se rozhodl svůj život zasvětit psaní.³⁷

30 Starkey, *Sonallah Ibrahim: Rebel with a Pen*, 23.

31 Creswell, “Translator’s Introduction“, 8.

32 Starkey, *Sonallah Ibrahim: Rebel with a Pen*, 23.

33 Ibrāhīm. *Tilka ‘r-rā‘iḥa*, 13.

34 Starkey, *Sonallah Ibrahim: Rebel with a Pen*, 23.

35 Inspiroval se při tom Ernestem Hemingwayem a jeho úsporným stylem psaní, se kterým se ve vězení seznámil prostřednictvím dvou knih, které rozebíraly jeho dílo.

36 Ibrāhīm. *Tilka ‘r-rā‘iḥa*, 15.

37 *Ibid.*, 14-15.

Jak píše Ṣun‘allāh Ibrāhīm ve svém úvodu k románu *Tilka ‘r-rā‘iḥa*, který připojil k jejímu vydání z roku 1986, když si jednoho dne procházel ony zápisky, které telegrafickým stylem zaznamenávaly vše, co zažil během svých prvních dnů na svobodě - jednalo se o strohé popisy daných událostí, bez komentářů a snah hledat ta správná slova, psát elegantně či odstraňovat ošklivost, kterou text zachycoval – spatřil v nich základ pro opravdové umělecké dílo. Když se ptal sám sebe, proč by měli spisovatelé psát jen o květinách a parfémeh, když jsou ulice plné splašek a všichni to cítí, uvědomil si, že trocha ošklivosti je k zachycení odpornosti činů, jako je ubití bezbranného muže k smrti či jeho kruté a ponižující mučení jen proto, že má jiný názor, potřeba. Pocítil, že „konečně našel svůj hlas“. Rozhodl se tedy napsat knihu, kterou později vydal pod názvem *Tilka ‘r-rā‘iḥa* a které se věnuji v následující kapitole.³⁸

---

38 Ibid., 15-16.

5. *Tilka 'r-rā'ihā*

Tilka 'r-rā'ihā, v českém překladu *Ta vůně*³⁹ či *Takový smrad*⁴⁰, je prvním Ibrāhīmovým literárním dílem, jehož vydáním začala jeho rozporuplná kariéra, v níž se snažil zpracovat své osobní zkušenosti v kontextu vývoje egyptské společnosti v 50. a 60. letech 20. století.

5.1 Vznik knihy

Po rozhodnutí napsat knihu odešel z knihkupectví *Dār at-taqāfa 'l-ġadīda*, ve kterém ho jeho majitelka, žena jeho přítele Šuhdīho, zaměstnala po jeho návratu z vězení, a za morální podpory svých přátel po tři měsíce pilně pracoval na svém prvním románu. Zachoval v něm styl svého deníku, ale upravil jeho obsah a na konec přidal poznámky, aby některé věci vyjasnil. Rukopis nazval *ar-Rā'ihā 'n-natina fī anfī* (Ten odporný zápach v mém nose). Po poradě se svým dlouholetým přítelem Jūsufem Idrīsem však zakomponoval poznámky do těla textu a jméno románu změnil na *Tilka 'r-rā'ihā* (Ta vůně). Jūsuf Idrīs pak napsal k dílu nadšený úvod, v němž o něm mluví jako o revoluci, která začíná autorovou vzpourou proti sobě samému,⁴¹ a Ibrāhīmovi tři přátelé, Ra'ūf Mus'ad, Kamāl al-Qiliš a 'Abd al-Ḥakīm Qāsim, napsali krátký odvážný text, který byl jakožto manifest umístěn na obálku knihy.⁴²

V tomto manifestu, který dnes Ṣun'allāh Ibrāhīm považuje za naivní, vzkazovali čtenářům, že pokud se jim román nelíbí, není to chyba spisovatele, ale jejich kulturního prostředí, ve kterém už po mnoho let dominují povrchní, naivní a konvenční díla. Aby ukončili tuto tvůrčí stagnaci, uchýlili se k sice upřímnému, ale občas bolestnému stylu psaní, který reprezentuje tato kniha, po níž mělo následovat vydání povídek, divadelních her a básní dalších umělců. Prezentovali to jako umění vyjadřující ducha nového věku a generace, která zažila kolaps monarchie a kapitalismu a vybudování socialismu. To vše vyžadovalo odvážné vyjadřování, aby byly tyto nové zkušenosti zachyceny s vysokou měrou kreativity a inovativnosti.⁴³

---

39 Ondráš, *Autobiografický narativní dokument v díle Sun'allāha 'Ibrāhīma*, 45.

40 Jeníková, "Takový smrad", 37.

41 Starkey, *Sonallah Ibrahim: Rebel with a Pen*, 36.

42 Ibrāhīm, *Tilka 'r-rā'ihā*, 16-17.

43 Ibid., 17-18.

5.2 První vydání díla a reakce literárních kritiků

Rukopis tohoto díla poté Šun‘allāh Ibrāhīm odnesl v únoru 1966 do malého káhirského levicového nakladatelství *Maktabat Jūljū* (Červencové vydavatelství⁴⁴). Po zrušení stanného práva v Egyptě roku 1964 nepodléhaly knihy před vydáním cenzuře, a tak stihlo nakladatelství pořídit pár výtisků před tím, než byla kniha zkonfiskována a vysloužila si tak reputaci prvního zakázaného díla za vlády ‘Abd an-Nāšira.⁴⁵ Pozice cenzorů byla sice formálně zrušena, doopravdy však ve své činnosti pokračovali, a knihy tak byly zabavovány až těsně po jejich vydání.⁴⁶

Pár kopií, které byly vtištěny před zákazem, se však Ibrāhīmovi povedlo zachránit a rozeslat je svým přátelům z literárního a kulturního života. Mnozí z nich pak na knihu napsali články do svých časopisů, a přestože je někteří stihli před jejich otištěním stáhnout, většina kritiků se o cenzorském zákazu nedozvěděla včas, a tak jejich články a studie vyšly v řadě novin a časopisů. Jedním z nich byl uznávaný egyptský spisovatel Jahjā Ḥaqqī, se kterým se Šun‘allāh Ibrāhīm seznámil po svém propuštění z vězení v polovině roku 1964, když mu Ḥaqqī pomohl vydat recenzi na dílo jednoho britského spisovatele. Ibrāhīmovu literární prvotinu *Tilka ‘r-rā‘iḥa* však tento spisovatel ostře zkritizoval. Ve svém článku v novinách *al-Masā’* (Večer) autorovi vyčítá nerozvážnost, nedostatek vkusu, citlivosti, jeho nízkost a vulgárnost. Nejvíce ho pobouřil výskyt scén o masturbaci vypravěče, přičemž se domnívá, že „čtenář by měl být takové špíny ušetřen“.⁴⁷

Tato kritika byla pro Šun‘allāha Ibrāhīma velmi těžkou ranou a Jahjā Ḥaqqī nebyl jediným, kdo mu ji nejen v rámci boje za zachování tradičních hodnot arabské literatury⁴⁸ zasadil. Kromě toho, že mnohým kritikům i čtenářům bylo jeho dílo terčem posměchu, bylo také využito proti komunistům – tehdejší ministr informací ‘Abd al-Qādir Hātim ho prý předložil prezidentu ‘Abd an-Nāširovi jako důkaz jejich vulgarity a degenerace. Navíc se Ibrāhīm v době vydání této knihy bál, že by za její napsání mohl jít znovu do vězení, a nemohl se ubránit úvahám, jestli dílem opravdu neškodí své zemi. Jak se ale později vyjádřil (v úvodu, kterým opatřil vydání díla z roku 1968), vydání díla za těchto okolností ani stylu, jakým ho napsal, nelituje.⁴⁹

---

44 Nazvané podle červencové revoluce 1952.

45 Starkey, *Sonallah Ibrahim: Rebel with a Pen*, 37.

46 Ibrāhīm, *Tilka ‘r-rā‘iḥa*, 10.

47 Ibid., 10-12.

48 Mehrez, “Dr. Ramzī and Mr. Sharaf: Šun‘allāh Ibrāhīm and the Duplicity of the Literary Field“, 268.

49 Ibid., 18-19.

5.3 Další vydání díla

Protože byl o dílo nejen v literárních kruzích velký zájem, snažili se různí nakladatelé vydat, nutno podotknout, že bez Ibrāhīmovy vědomí⁵⁰, jeho nekompletní verze, ve kterých byly vynechány nejen pasáže, které tak šokovaly Jahjā Ḥaqqīho, ale i vše další, o čem se domnívali, že by mohlo být záminkou pro cenzorský zákaz knihy. Ṣun‘allāh Ibrāhīm poukazuje na možnost, že k tomu nakladatelství využívala služby cenzorů, kteří však v té době vystupovali pod označením soukromého editora, což byl nezávislý pracovník, který své služby nabízel nakladatelstvím a autorům. Nejdříve byla taková verze otištěna v libanonském časopisu *Ši‘r* (Poezie) roku 1968⁵¹. Další takový pokus přišel od nakladatelství *Dār at-taqāfa ‘l-ġadīda* (Nová kultura) roku 1969 a 1971, kdy stejnou edici vydalo po dohodě s ním nakladatelství *Kitābāt mu‘āšira* (Soudobá tvorba) v Káhiře.⁵²

Podle analýzy Mariny Stagh se zcenzurované pasáže dělí do dvou kategorií: sexuální a politické, k nimž je třeba ještě přidat dvě pasáže, které se zdály cenzorovi nevhodné a pobuřující – týkaly se nadýmání a inkontinence. Z toho, jaké scény byly považovány za sexuální, lze usuzovat, že cenzor byl velmi pruderní. Nejenže totiž vystříhoval scény, které tak pobouřily Jahjā Ḥaqqīho a které se mohou zdát nevhodné i v našem prostředí, cenzor odstraňoval i polibky či ty nejjemnější narážky na sexuální život manželů⁵³. Politické výstřižky jsou přitom ještě radikálnější - ve zcenzurované verzi v pasáži o vojácích vracejících se z války v Jemenu byla například vynechána lhostejnost pasažerů k těmto vojákům či scéna, kde jeden z vojáků hodí svou čepici na zem. Dále pak byly z díla odstraněny všechny zmínky o krutých vězeňských podmínkách a věty, které nejspíš cenzor považoval za kritické k soudobé společnosti, vládě a byrokracii.⁵⁴ Z tohoto Stagh vyvozuje, že cenzor byl velmi nezkušený čtenář, neznalý moderních literárních technik, a předpokládá, že většina egyptských cenzorů té doby byli spíše jednoduší byrokraté než literární kritici či sofistikovaní čtenáři.⁵⁵

Až roku 1986 se dílo dočkalo arabské publikace v plné podobě, a to nakladatelstvím *Dār Qurṭuba* (nakl. Córdoba) v Casablance. O pár měsíců později ji následovalo vydání stejné edice v Káhiře

---

50 Ṣun‘allāh Ibrāhīm byl v té době ve východním Berlíně, kde pracoval v německé zpravodajské agentuře ADN.

51 Starkey, *Sonallah Ibrahim: Rebel with a Pen*, 37.

52 Ibrāhīm, *Tilka ‘r-rā‘iḥa*, 20.

53 Například větu, ve které muž říká, že chce spát se svou ženou, nahrazuje slovy *spát v manželčině pokoji*. Viz Stagh, “The Limits of Freedom of Speech,” 197.

54 Stagh, “The Limits of Freedom of Speech,” 205.

55 *Ibid.*, 190-209.

a v Chartúmu malým nakladatelstvím *Dār Šuhdī*⁵⁶. Obsahovala dvě úvodní stati, jednu, původní, z pera Jūsufa Idrīse, a druhou, z roku 1986, od Š. Ibrāhīma, jenž v ní popisuje atmosféru v Egyptě v raných 60. letech, okolnosti publikace knihy a Ḥaqqīho reakci a mluví také o tom, jak z věznice al-Wāḥāt se svými druhy nadšeně sledoval experimentální tvorbu ve světové literatuře.⁵⁷

Mezitím však byla vydána úplná verze románu v Londýně, do angličtiny jej roku 1971 přeložil Denys Johnson-Davies a společně se čtyřmi dalšími Ibrāhīmovými povídkami jej vydal pod názvem *The Smell of It, and Other Stories*.⁵⁸ Druhý anglický překlad, ze kterého jsem vycházela, pořídil roku 2013 Robyn Creswell, který ho doplnil o vlastní úvod a překlad vybraných pasáží z Ibrāhīmova pozdějšího díla *Jawmijāt al-wāḥāt*. Knihu nazval *That Smell and Notes from Prison*. Potřebu nového překladu odůvodnil tím, že první překladatel podle něj nedokázal zachytit určité elementy originálu, především jeho „zneklidňující neeleganci“, například tím, že nezachoval proud vědomí, kterým byl román napsán, ale text rozčlenil do úhledných odstavců a vyčlenil v něm přímé věty, jejichž mluvčí nechal mluvit příliš vzletným, snobským jazykem.⁵⁹

5.4 Děj

Dějová linka románu je velmi jednoduchá. Příběh začíná propuštěním bezejmenného mladého intelektuála z věznice do domácího vězení. Protože si ho však nikdo z přátel ani příbuzných, které vyhledá, nechce k sobě vzít, nemá kam nastoupit do svého domácího vězení, a tak musí strávit noc v cele předběžného zadržení na policejní stanici. Když si ho pak druhého dne vyzvedne sestra, ubytování mu zařídí. Dny následující po propuštění protagonista tráví návštěvou přátel a známých, avšak tato setkání bývají prázdná a přinášejí mu pocit citelného odcizení – spíše než socializování se tak symbolizují jeho nezakořeněnost a nepokoj⁶⁰.

Přes noc se musí zdržovat v bytě, což kontroluje policista, který každý večer po západu slunce přichází, aby stvrdil jeho přítomnost podpisem v notýsku. Během těchto nocí se vypravěč snaží navázat na zbytky své minulosti jako žurnalisty, jeho opakované pokusy psát literární texty jsou však marné, frustraci z čehož antihrdina uvolňuje špehováním sousedů či masturbací. Celým dílem se prolínají záblesky vypravěčových vzpomínek na život před vězením (či ve vězení), a když se

---

56 Nazvané podle Ibrāhīmova přítele Šuhdīho ‘Aṭīji, viz níže.

57 Starkey, *Sonallah Ibrahim: Rebel with a Pen*, 37.

58 Ibid., 38.

59 Creswell, “Translator’s Introduction“, 9.

60 Starkey, *Sonallah Ibrahim: Rebel with a Pen*, 43.

jednoho dne v zajetí myšlenek na minulost vydá do svého rodného domu, zjišťuje, že jeho matka před několika dny umřela. Ani v této chvíli však neprojeví žádnou emoci a kniha končí, když zjišťuje, že se blíží západ slunce, a jeho jedinou starostí je dostat se domů před příchodem policisty.

5.5 Narativní techniky

Tilka 'r-rā'ihā bývá považována nejen za jedno z Ibrāhīmových nejznámějších, ale i nejkontroverznějších děl⁶¹, a to nejen kvůli tematické výstavbě knihy a scénám se sexuální podtónem, které tak pobuřovaly literární kritiky, ale i kvůli stylu, jakým je román napsán a který čtenáře často znepokojuje mnohem více než témata románu. *Ṣun 'allāh Ibrāhīm* v něm totiž okázale ignoruje tradiční prvky příběhu, a to nejen prvky jako vývoj charakteru postav, ale dokonce téměř chybí i dějová složka. Události, kterých je hlavní hrdina svědkem, jsou v jeho vyprávění mechanicky řazeny za sebou podle toho, jak po sobě následovaly, bez ohledu na to, jestli spolu nějak souvisí či jestli mají význam.⁶²

Navíc se zde setkáváme se silnou deemocionalizací – přesto, že je příběh vyprávěn v první osobě, což obvykle znamená, že čtenář na události nahlíží z vypravěčovy perspektivy, nesetkáváme se v románu s žádnými komentáři jeho názorů na to, co se kolem něj děje, a už vůbec ne pocitů, které v něm tyto události vyvolávají. Kromě toho, že vypravěč celou dobu pouze popisuje, co vidí a slyší, což navozuje pocit, jako by byl pouhou kamerou zachycující události odehrávající se okolo ní, stále dokola popisuje také mechanické pohyby, které vykonává – jak vstal, uvařil si kávu, vypil ji, setkal se s tím a tím, opět se vrátil domů, dal podepsat policistovi prezenční sešit, šel spát. Tento styl vyvolává pocit prázdnoty a toho, že se nic nemění. Vše se děje bez jakéhokoliv nadšení či vzrušení, což vychází z Ibrāhīmova pocitu, že nic z toho nemá smysl.⁶³

Vypravěč také zůstává po celou dobu beze jména a my se nedozvídáme ani to, jaký čin si ve vězení, ze kterého je na začátku románu propuštěn, odpykává, i když tušíme, že důvody jeho pobytu ve vězení byly nejspíš politické. Zajímavé je, že v pasážích, ve kterých se objevují záblesky vzpomínek na dobu před propuštěním z vězení či ještě dříve, před nástupem do něj, které zabírají téměř čtvrtinu díla, se zdá, jako by byl jindy tak lhostejný a apatický protagonista více emočně zainteresovaný, a jako by tak pro něj byla minulost skutečnější než přítomnost.⁶⁴

61 Ibid., 35.

62 Starkey, *Sonallah Ibrahim: Rebel with a Pen*, 41.

63 Ibrāhīm, interview.

64 Starkey, *Sonallah Ibrahim: Rebel with a Pen*, 46.

Významným rysem tohoto díla je, že jeho protagonista je vyobrazen jako antihrdina, kterému je od počátku předurčeno selhání – nejen osobní, které se projevuje jeho marnými pokusy navázat normální kontakt s lidmi, ale i profesní, od kterých se snaží utéct cestou podle mnoha egyptských kritiků v době vydání díla tak nepřijatelnou pro literární vyobrazení. Také velmi jednoduchý jazyk, užívaný v tomto nepřerušovaném narativu, tvořeném krátkými větami následujícími za sebou v dlouhých odstavcích, pomáhá utvářet ten prázdný, telegrafický, ledovcový styl, díky kterému může autor nejen ukázat věci v obnažené podobě, ale také postavit dílo do kontrastu s „ochablou výmluvností“ a dalšími charakteristikami tradiční arabské prózy.⁶⁵

O tomto díle se často mluví jako o tzv. klíčovém románu⁶⁶, což je dáno silnými autobiografickými prvky díla, kterých si nelze nevšimnout. Nejde jen o samotného vypravěče, jenž byl stejně jako autor právě propuštěn z věznice do domácího vězení a marně se snaží opět začlenit do obyčejného života v hlavním městě, nalézáme zde narážky i na další osoby z autorova života, například na jeho zesnulého přítele Šuhdīho a jeho rodinu.⁶⁷

5.6 *Tilka 'r-rā`iḥa* jako zásadní dílo pro vývoj soudobé egyptské (a arabské) literatury

Arabská i západní literární kritika pokládá tento román za zásadní dílo ovlivňující vývoj soudobé egyptské a arabské literatury. Díky svému neobvyklému stylu tento román totiž přispěl ke změně postojů, která začínala být v 60. letech minulého století patrná mezi různými generacemi egyptských spisovatelů.⁶⁸ Vnesl do literatury velkou míru odcizení, která bývá jen zřídka překonávána jak samotným autorem v jeho pozdějších dílech, tak jeho současníky, a tato atmosféra je, jakožto součást tohoto vystrízlivění a ztráty iluzí poté, co opadlo nadšení z revoluce roku 1952, téměř konstantním podtónem románů z následujících let.⁶⁹

Toto kritické období, které se v arabských zemích, ale především v Egyptě, naplno projevilo po jeho porážce roku 1967, je spjato s tzv. generací šedesátých let, což je termín označující převážně egyptské spisovatele, kteří sdíleli kritické postoje k soudobé společnosti a často také témata svých děl a techniky, jakými do nich tuto svou kritiku zapracovávali. Tato skupina bývá často spojována

65 Ibid., 44.

66 Klíčový román, neboli roman à clef, je román, který na první pohled vypráví fiktivní příběh, ve skutečnosti však obsahuje narážky na skutečné osoby a události. Viz Měšťan, "Funkce klíčového románu," 263-268.

67 Creswell, "Translator's Introduction", 6.

68 Starkey, *Sonallah Ibrahim: Rebel with a Pen*, 36.

69 Ibid., 11.

s vlivným časopisem *Gallery 68*, který vycházel v Egyptě mezi lety 1968 a 1971 a který vedl, mezi jinými, také Edwār al-Charrāt, jakýsi mentor celé skupiny, avšak patří do ní i další autoři, včetně Šun‘allāha Ibrāhīma, kteří do periodika nepřispívali. Ke členům této skupiny se řadí například spolu s Ğamālem al-Ğītānīm, ‘Abd al-Ĥakīmem al-Qāsīmem či Nawāl as-Sa‘dāwī. Díky tomu, že dílo *Tilka ‘r-rā‘iḥa* bylo poprvé vydáno už roku 1966, tedy před již zmíněnou drtivou a dehonestující porážkou arabských států v šestidenní válce roku 1967, je považováno za zvěstovatele příchodu tohoto nového období⁷⁰, přičemž neschopnost egyptského režimu, kterou předpověděl, v ní Šun‘allāh Ibrāhīm zobrazil mimo jiné pomocí impotence vypravěče, která tolik pobuřovala egyptské cenzory, již měli, v souladu se státní ideologií, mnohem raději mužné hrdiny socialistického realismu, dominantního literárního stylu té doby.⁷¹

5.7 Kritika problémů egyptského i dalších arabských režimů

Tento svůj román využívá Šun‘allāh Ibrāhīm ke kritice sociálních a politických poměrů Egypta i dalších arabských zemí, kterou ztvárňuje různými prostředky; užíváním metafor a specifickým způsobem zobrazování ženských postav.⁷²

5.7.1 Kritika režimu prostřednictvím metafor

V této části se zaměřím na analýzu významů metafor, které autor používá ke kritice Egypta a potažmo celého arabského světa. Tou první je domácí vězení symbolizující výjimečný stav, který v Egyptě panoval nejen za vlády ‘Abd an-Nāšira (ale i Anwāra as-Sādāta a Ĥusního Mubāraka), autor tak poukazuje na to, že se vypravěč sice dostal z jednoho vězení, ale vstoupil tím zároveň do druhého - zdánlivě sice jen do domácího vězení, doopravdy však do policejního státu⁷³. Další metaforu nalezneme ve filmu o agresivních a stále rostoucích a množících se ptácích, kteří nakonec začnou pronásledovat lidi a napadat děti, se kterým se v románu setkáváme. Jedná se o narážku na situaci nejen v Egyptě, ale v celém arabském světě, neboť nelze nesouhlasit s tezí Waed Athamneh, že tito divocí ptáci představují metaforu pro arabské vůdce, ze kterých se postupem času stávají diktátoři „pohlující“ a terorizující vlastní lid. Konkrétně je to pak podle ní kritika hnutí

---

70 Ibid., 11.

71 Creswell, “Translator’s Introduction“, 5.

72 Athamneh, “Women, Writing and Politics“, 442.

73 Ibid., 443.

Svobodných důstojníků, kteří ačkoliv egyptskému lidu slibovali svobodu a spravedlnost, po získání moci nad zemí se stali jejími utlačovateli.⁷⁴

5.7.2 Kritika režimu prostřednictvím ženských postav

Ke kritice egyptské politické situace a společnosti využívá Ṣun‘allāh Ibrāhīm také ženské postavy, kterým v románu připisuje pasivní role a na kterých ukazuje, jak jsou ženy v Egyptě utlačovány na dvou úrovních - nejenže jsou, stejně jako muži, utlačovány diktátorským režimem, ale ještě i egyptskou patriarchální společností.⁷⁵ Příkladem takovéto utlačované ženy je protagonistova dobrá známá Sāmia, která se vdala za prvního muže, který o ni projevil zájem, jen proto, aby unikla z domu své rodiny, kde neměla žádné soukromí a musela snášet neustálé výčitky svých rodičů, že je i přes to, že už má podle nich věk na vdávání, stále svobodná. Brzy si uvědomuje, že ani v tomto domě nebude nikdy šťastná, je už však pozdě – protože se jí narodilo dítě, v tomto nešťastném manželství uvízla nadobro.⁷⁶

Pokřivené vnímání lásky a manželství konzervativní arabskou společností vidíme také ve scéně, kde vypravěče jeho sestra ujišťuje, že Sāmia je ve svém manželství šťastná, a odůvodňuje to dobrým postavením a skvělou osobností jejího manžela. Zároveň pozorujeme, že i když si jeho sestra musí uvědomovat, že její manželství pravděpodobně skončí podobně jako to Sāmiino, popírá, že sama není ve vztahu se svým snoubencem spokojená, a věří, že láska přichází až po svatbě. Tento přístup vidí vypravěč i u Egyptanů, od kterých se očekává, že budou šťastní, a i přesto, že jsou ve skutečnosti naopak utrápení, popírají to a nejsou schopni si stěžovat nebo svou situaci změnit – uvědomují si, že žijí v diktátorství, ale rozhodli se to ignorovat a pokračovat v životě svých bídných životů, aniž by byli ochotni cokoli říct či změnit, což vypravěče frustruje a odcizuje od lidí.⁷⁷

Nešťastných lidí, kteří to dokazují, je kniha plná - nejen Sāmia či vypravěčova sestra, ale třeba i jeho strýc nebo lidé, které potkává na ulici či v metru - všichni jsou uvězněni v autoritářském režimu. To, že jsou kolem něj všichni smutní a neteční, mu ještě více znemožňuje návrat k psaní. Vypravěčovy marné pokusy o literární tvorbu či o navázání normálního vztahu se ženou pak vyjadřují autorovo selhání se společností buď přizpůsobit, nebo ji změnit. Únik od naprosté frustrace, kterou pociťuje po každém marném pokusu o psaní, hledá antihrdina v masturbaci, která

---

74 Ibid., 443.

75 Ibid., 443.

76 Ibid., 446-447.

77 Ibid., 445-446.

ho však z jeho emocionálního vězení a frustrace s lidmi a se světem obecně vysvobozuje vždy jen dočasně.⁷⁸

5.8 Kritika tradiční funkce literatury

V díle *Tilka 'r-rā'ihā* se setkáváme i s kritikou tradiční funkce literatury, a to například když vypravěč zmiňuje výrok Guye de Maupassanta.

„Zvedl jsem časopis a v něm byl článek o literatuře a o tom, jak by měla být psána. Autor řekl, že Maupassant řekl, že umělec musí vytvořit svět, který je krásnější a jednodušší než náš svět. Řekl, že literatura musí být optimistická a živá, s těmi nejkrásnějšími city.“⁷⁹

Přestože vypravěč výrok nijak komentuje, není pochyb o tom, že jeho funkcí je zpochybnění statusu literatury a že je příkladem smýšlení, které Ṣun‘allāh Ibrāhīm silně neuznává. Zároveň zde autor naznačuje i to, jakým tlakům čelí egyptští spisovatelé v 60. letech, která byla dobou tzv. „kultury věrnosti“, v níž spisovatelé využívali svá díla k propagandě režimu. Jeho představu o tom, jakou roli by měl hrát umělec ve vztahu ke svému publiku, dokresluje jeho snaha odhalit tu podle něj odpornou realitu, ve které Egyptané žijí, a přimět je podívat se na sebe a zastydět se, neboť věřil, že jediný způsob, jak změnit egyptskou situaci a situaci v celém arabském světě, bylo pomoci lidem si přiznat, jak špatně jim je a jakou roli hraje ‘Abd an-Nāṣirův režim v ekonomickém, sociálním a politickém úpadku Egypta. Toto dílo o neschopnosti vést normální život napsal, aby lidem ukázal jejich vlastní příběh.⁸⁰

---

78 Athamneh, “Women, Writing and Politics“, 447-448.

79 Ibrāhīm, *That Smell and Notes From Prison*, 35.

80 *Ibid.*, 443.

6. *Jawmījāt al-wāḥāt*

Také Ibrāhīmovo dílo *Jawmījāt al-wāḥāt* z roku 2005 vychází přímo z autorových vězeňských zážitků. Tato část práce se bude věnovat jeho vzniku, struktuře a některým tématům, kterými se v tomto románu Ṣun‘allāh Ibrāhīm zabývá.

6.1 Ibrāhīmova literární tvorba z vězení al-Wāḥāt

Název díla *Jawmījāt al-wāḥāt* odkazuje na vězení al-Wāḥāt⁸¹, ve kterém panovaly uvolněnější poměry než v ostatních věznicích, v nichž pobýval, a tak zde Ṣun‘allāh Ibrāhīm mohl napsat množství příběhů a nápadů na tvorbu, které pouze ve své hlavě vytvořil už dříve během svého pobytu ve vězení, ale i těch, které vymyslel právě zde.⁸² Nakonec tak nashromáždil velké množství psaných materiálů, které z vězení propašoval s pomocí jednoho svého spoluvězně.

*Husajn ‘Abd Rabbihi, jeden ze zadržených, se nabídl, že ho s sebou při propuštění vezme. A když jsem se nakonec v polovině ledna 1964 dostal ven i já, našel jsem všechny své papíry u mojí sestry – mezi nimi i cenný deník.*⁸³

Tyto texty zahrnují kromě počtu povídek - jak těch, které nikdy nevydal,⁸⁴ tak i těch, které nakonec nakladatelstvím nabídl⁸⁵ - také pracovní verzi onoho příběhu z dětství, který nikdy nedokončil, několik stránek zamýšleného románu *Manzil an-nawāfiḍ az-zarqā‘* (Dům s modrými okny, září 1963) a předmluvu ke svému dřívějšímu dílu *Chalīl bej* (březen 1962).⁸⁶

6.2 Autorovy deníkové zápisky z vězení al-Wāḥāt

Velkou část Ibrāhīmových textů, které vznikly ve vězení *al-Wāḥāt*, tvoří jeho deníkové zápisky a poznámky, výpisky z četby a náčrty literárních textů, které vznikaly v posledních dvou letech jeho

---

81 Viz str. 13.

82 Ibrāhīm, *Jawmījāt al-wāḥāt*, 42.

83 Ibid., 42.

84 Pojmenoval je *Buḍūr al-ḥubb* (Semínka lásky, listopad 1961), *aḍ-Ḍubāba* (Moucha, listopad 1960), *Qurṣ aḥmar fi ‘l-ufuq* (Červený kotouč na obzoru, duben 1962), *Amīratī ‘s-samrā‘* (Má snědá kráska, únor 1963) a *ar-Raḡul wa ṣ-ṣabī wa ‘l-‘ankabūt* (Muž, chlapec a pavouk).

85 Mezi ty patří *aṭ-Ṭu‘bān* (Had), *aš-Šokolāta* (Čokoláda), *Arsin Loupin* a *Aḡānī ‘l-masā‘* (Večerní písně).

86 Ibrāhīm, *Jawmījāt al-wāḥāt*, 42-43., Ondráš, *Autobiografický narativní dokument v díle Sun‘allāha ‘Ibrāhīma*, 72.

pobytu ve vězení, tedy od jara 1962 do jara 1964, a které se mu podařilo na cestu z věznice přepsat na papírky od cigaret. Zabýval se v nich problematikou literární tvorby, rolí spisovatele a jeho formováním, kompozicí románového textu a mnoha protichůdnými literárními teoriemi. Ze začátku snil o heroickém spisovateli, který se ponoří hluboko do lidských duší a odhalí cestu, kterou má člověk kráčet kupředu, v pozdějších zápiscích se čím dál více zajímá o techniku a styl psaní. Vyskytovaly se zde i filozofické a ekologické otázky spojené s politickou prací a důležitou částí těchto poznámek bylo také vyprávění o ztracení iluzí při procesu zrání a otázky vyvstávající při porovnávání ideálů se skutečností. Šun‘allāh Ibrāhīm vzpomíná, jak bylo psaní tohoto deníku ve vězení obtížné – neustále se strachoval, aby nepadl do rukou vedení věznice či spoluvězňů, a proto se musel vyhýbat některým tématům, vlastním pocitům či postřehům o lidech a o každodenním dění uvnitř věznice. A když se přece jen někdy v těchto oblastech osmělil, uchýloval se k symbolickým výrazům.⁸⁷

6.3 Vznik díla *Jawmījāt al-wāḥāt* a jeho struktura

I přes to, že po propuštění z vězení o tyto své deníkové zápisky velmi pečoval (nosil je neustále při sobě, ať už cestoval kamkoliv, přepisoval je a roku 1998 je začal převádět do počítače), ani na chvíli prý nepomýšlel na jejich vydání. Považoval je za osobní věc, která nikoho jiného nezajímá. K jejich vydání přispěl až jeho přítel Muṣṭafā Nadīl, šéfredaktor káhirského časopisu *al-Hilāl* (Půlměsíc), když ho požádal o napsání několika stránek o aspektech, které přispěly k jeho literární tvorbě. Šun‘allāh Ibrāhīm tehdy vybral některé ze zápisků a uveřejnil je ve dvou číslech časopisu, která vyšla v listopadu a prosinci 2003, a když si poté uvědomil, že by tyto zápisky jako celek mohly vrhnout světlo na některé události a situace, jakož i velmi komplikované začátky ve vývoji osobnosti spisovatele, rozhodl se je připravit ke knižnímu vydání.⁸⁸

Roku 2005 tak vznikla kniha s názvem *Jawmījāt al-wāḥāt*, jejíž hlavní část tvoří právě tyto Ibrāhīmovy zápisky z let 1962-64. Předchází jim kapitola, která je stěžejní pro tuto práci, a to *Madchal* (Úvod), pojatý jako autorův životopis od dětství až do roku 1963, díky kterému se dozvídáme, jak se do vězení dostal, za jakých podmínek v něm pobýval, i to, jak vznikaly poznámky samotné, které umístil do druhé části, nazvané *Jawmījāt* (Zápisky). Po ní následuje *Fadlaka chitāmīja* (Závěrečná filozofická disputace), v níž se prolínají autorovy subjektivní pocity s faktografickými údaji popisujícími vnitropolitickou situaci Egypta v letech 1962-64. Závěrečná

87 Ibrāhīm, *Jawmījāt al-wāḥāt*, 43-44., Creswell, „Translator’s Introduction“, 6.

88 Ibrāhīm, *Jawmījāt al-wāḥāt*, 43-44.

kapitola je pojmenována *Hawāmiš* (Poznámkový aparát) a jedná se o autorovy komentáře k událostem a postavám všech tří předchozích částí knihy.

6.4 *Madchal* a vyprávění o životě ve vězení

Jak je zmíněno výše, v úvodní části díla *Jawmijāt al-wāḥāt* vypráví Ṣun‘allāh Ibrāhīm o svém politickém a literárním působení před tím, než byl zatčen roku 1959, a o životě v různých egyptských vězeňských zařízeních, která od svého zatčení střídal až do svého propuštění do domácího vězení roku 1964. Zajímavé je, že u většiny věznic, o kterých zde píše, zaznamenává, zda zde měli političtí vězni přístup ke knihám. Příkladem vězení, ve kterém jim bylo v přístupu ke knihám bráněno, může být věznice v al-Qanātir al-chajrīja (kde byli vězni vystaveni velmi krutým podmínkám – kromě toho, že neměli přístup k novinám, knihám ani rádiu, museli také celé dny trávit na velmi chladném vězeňském dvoře)⁸⁹ nebo vojenské vězení na káhirské Citadele, o kterém se Ibrāhīm vyjadřuje v následující ukázce.

*Tři měsíce jsem v ní byl vězněn; neměl jsem přístup k novinám, ale ani k rozhlasu, knihám, papíru a tužce. A to jsou naprosto běžná práva, která měli političtí vězni v době anglické okupace.*⁹⁰

Naopak například v Ústřední káhirské věznici měli vězni podle Ibrāhīmových slov k dispozici velkou knihovnu, ze které si mohli prostřednictvím svého zástupce vypůjčovat knihy, díky čemuž si autor mohl rozšiřovat obzory jak v arabské, tak v zahraniční literatuře.⁹¹

*Samozřejmě, že nebylo možné ovlivňovat výběr knih, protože náš zástupce chtěl vyhovět různorodým přáním a rozmanitému vkusu. Proto jsem měl příležitost číst knihy, které bych si jinak sám nevybral. Bylo mi jednadvacet. Stále ještě jsem zbožňoval dobrodružné příběhy, odborná literatura byla pro mne těžko stravitelná. Četl jsem ji s velkým sebezapřením. Neměl jsem totiž rád ty strohé, většinou obtížně srozumitelné texty. A navíc šlo o nekvalitní překlady libanonského původu. Najednou jsem byl nucen číst knihy autorů, o které jsem se nikdy dříve nezajímal; objevoval jsem témata, o jejichž existenci jsem neměl ani tušení.*⁹²

---

89 Ibid., 25-26.

90 Ibrāhīm, *Jawmijāt al-wāḥāt*, 20., Ondráš, *Autobiografický narativní dokument v díle Sun‘allāha ‘Ibrāhīma*, 63.

91 Ibrāhīm, *Jawmijāt al-wāḥāt*, 21-22.

92 Ibid., 21-22., Ondráš, *Autobiografický narativní dokument v díle Sun‘allāha ‘Ibrāhīma*, 63.

6.4.1 Pobyt ve vězení al-Wāḥāt

Nejvíce informací se však dozvídáme o Ibrāhīmově životě ve vězení al-Wāḥāt poté, co do něj byl převezen po svém odsouzení k sedmi letům odnětí svobody s povinností vykonávat nucené práce. S příchodem do tohoto vězení dostal, zdá se, jeho život opět určitý řád. I přesto, že jeho tamější spoluvězni patřili mezi stoupence různých politických směrů a proudů i reprezentanty množství druhů povolání – nacházeli se mezi nimi jak novináři, spisovatelé, vysokoškolští profesori a studenti, tak zemědělci – dokázali spolu vycházet, vyprávět si příběhy a vtipy, a dokonce spolupracovali na projektech, které pomohly zlepšit životní úroveň ve věznici: za účelem zábavy si na nádvoří postavili napodobeninu římského amfiteátru, sounáležitost, která mezi nimi panovala, stvrдили společným úsilím na stavbě mešity a kvalitu a množství jídla, které dostávali, se rozhodli společně vylepšit pěstováním zeleniny na vlastní farmě, o čemž se dozvídáme z následující ukázky.

93

Jídlo, které nám dávali, bylo velmi špatné, a tak jsme se pokusili přispět k práci ve společné kuchyni a vylepšili jsme kvalitu jídla, což ale vedlo k snížení jeho množství. A tady se zrodil nápad založit si farmu, která by nás zásobovala zeleninou, kterou jsme potřebovali... Tato farma potřebovala organické hnojivo, které bylo možné získat z odpadní stoky, a tak byly vytvořeny týmy, jejichž úkolem bylo sestoupit do těchto bažin a smíchat je s pískem. Také potřebovala nádrž na vodu, a tak jsme vykopali velkou nádrž a obložili jsme ji kameny. Tekla do ní voda ze studní. A v této nádrži jsem se naučil plavat.⁹⁴

Kromě toho pořádali také množství společenských akcí jako třeba kulturní večery, na kterých vystupoval každý vězeň s tím, co uměl – nejraději měli mistrného vypravěče Ğamāla Ğālīho a zpěváka Šalāḥa Ḥāfīze, který je bavil zpěvem písní Umm Kulṭūm, dále se konaly také přednášky z různých vědních oborů, sportovní a jazykové lekce, literární soutěže, básnické semináře a sportovní utkání, zejména ta fotbalová se mezi vězni těšila velké oblibě. Společně také vězni vydávali vlastní noviny a zpravodajská agentura, kterou si zřídili, vysílala v halách ubytoven hlavní zprávy dne.⁹⁵

Pokud jde o knihy, ty byly ve vězení zakázané, vězňům se ale společnými silami, a nutno podotknout, že také podplácením dozorců, kteří knihy do podzemních skrýší ve věznici přinášeli při návratu z dovolené, podařilo vytvořit si tajnou knihovnu.

93 Ibrāhīm, *Jawmijāt al-wāḥāt*, 34-37.

94 Ibid., 35.

95 Ibid., 34-36.

*Tak vznikla obrovská knihovna čítající asi 10 000 knih a francouzských tiskovin, které nám po dobu deseti let společně s oblečením, jídlem a cukrem posílal z Paříže náš francouzský příznivec.*⁹⁶

Nejenže však vězňové tajně četli díla známých světových spisovatelů, našli se i tací, kteří zde tvořili vlastní, i literární činnost tak ve vězení v Západních oázách vzkvétala. Vězni nejprve svá díla zapisovali zbytky tužek na pruhy papírových pytlů od cementu, přičemž zdrojem obojího bylo staveniště, na kterém pracovali, a pak tyto papíry schovávali ve skrýších rozmístěných po celách. Později své výtvary začali přepisovat na cigaretový papír, aby mohly být propašovány z vězení.⁹⁷

6.4.2 Počátky Ibrāhīmovy spisovatelské dráhy

Právě v tomto prostředí se Ṣun‘allāh Ibrāhīm rozhodl být spisovatelem a tomuto svému cíli podřídil každou minutu dne. Nejprve psal smyšlené příběhy jako *aḍ-Darba* (Úder) či příběhy z mládí svých spoluvězňů jako *Buḍūr al-ḥubb* (Semínka lásky), pak ale našel zalíbení v sepisování vlastních příběhů z dětství. Brzy však narazil na důležitou otázku, jakým stylem by měl psát. Vedl si deník, do kterého si kromě komentářů ke knihám, které již četl, a jmen knih, které zamýšlel přečíst v budoucnosti, zapisoval právě i tyto své úvahy a nápady na povídky, které by rád sám napsal.⁹⁸ K rozhodnutí stát se spisovatelem, jak sám Ṣun‘allāh Ibrāhīm vysvětlil v rozhovoru, který poskytl roku 2009 časopisu *Bidūn* (Bez...), nejspíše přispěl také fakt, že se ve vězení setkával s „velkými vůdci, intelektuály, hrdiny, univerzitními profesory, dělníky a dalšími silnými, neobyčejnými osobnostmi, které měly moc působit na ostatní.“⁹⁹ Ṣun‘allāh Ibrāhīm, přestože několik let před svým zatčením působil jako revolucionář z povolání, cítil, že není schopen dělat to, co oni, a že pro něj je jedinou cestou, jak napravit poměry ve své zemi, psaní, které mu ponechávalo svobodu – člověk tak nemusí nikoho poslouchat, může si dělat, co chce, a je zodpovědný sám za sebe.¹⁰⁰

Později, když se situace ve vězení více uvolnila, se dalším projektem, na kterém vězni spolupracovali, stal proces opravdového vydávání knih. Vězni už měli k dispozici lepší papíry, které se lepily pomocí chlebového těstíčka a vázaly do kartonů od potravin či papírů z krabiček

---

96 Ibid., 37., Ondráš, *Autobiografický narativní dokument v díle Sun‘allāha ‘Ibrāhīma*, 69.

97 Ibrāhīm, *Jawmijāt al-wāḥāt*, 36-40.

98 Ibid., 38-40.

99 Ibrāhīm, interview.

100 Ibid.

od cigaret.¹⁰¹ V těchto podmínkách se Šun‘allāhu Ibrāhīmovi podařilo na vlastní náklady vyrobit vlastní knížečku, o které píše v následující ukázce.

Na nákup papíru a svázání knihy jsem obětoval část svého denního přídělů cigaret. Obešel jsem se bez pomoci kaligrafa, celý text jsem si sám vlastnoručně přepsal. Písaře jsem požádal jen o vytvoření červených názvů jednotlivých částí díla. Barvu jsme získali z desinfekčního roztoku. A tak jsem měl svou knížečku, v jednom výtisku, obsahovala tři povídky a předmluvu k románu ‚Chalíl bej‘. Knížce jsem nedal žádný název, na titulní straně jsem neuvedl své jméno a nikdy v budoucnosti jsem z ní nic neuveřejnil.¹⁰²

Podílel se také na tvorbě další knihy, která sestávala z Ibrāhīmova překladu části vzpomínek sovětského básníka Jevtušenka a překladu jedné sovětské studie o Ernestu Hemingwayovi, který pořídil jeho spoluvězeň ‘Abd al-‘Azīm Anīs. S knihami, které takto ve vězení vyšly, pak vězni jednoho dne s velkou hrdostí uspořádali výstavu – konala se v uličce mezi celami v den svátku, kdy bývala opatření zmírňována a ředitel nebýval přítomen.¹⁰³

6.5 Hlavní témata kapitoly *Jawmījāt*

Při četbě deníkových zápisků, které byly zařazeny do kapitoly *Jawmījāt*, je třeba mít na paměti skutečnost, že k většině textů, které zde Šun‘allāh Ibrāhīm zmiňuje, neměl z vězení přístup, jen si je představoval podle toho, jak byly popsány či jak byly jejich úryvky umístěny na stránkách sovětských, káhirských, francouzských a amerických novin a časopisů. Ve svém úvodu k překladu *Tilka ‘r-rā‘iḥa* a výběru zápisků z vězení přichází Robyn Creswell se zajímavým poznatkem, že možná právě díky tomu, že se s těmito díly Ibrāhīm seznamoval skrze sekundární literaturu, se mu podařilo si od každého spisovatele či proudu vzít jen to, co se mu hodilo, a vytvořit styl, který je v arabské literatuře tak neobvyklý.¹⁰⁴

A tak přesto, že tyto zápisky nejsou z důvodu, že se z drtivé většiny zabývají autorovými úvahami ohledně literatury a nikoliv reality ve vězení, pro tuto studii tak důležité jako úvodní kapitola knihy, považuji za důležité zmínit nejčastější témata, kterými se v nich autor zabývá, jelikož díky nim

101 Ibrāhīm, *Jawmījāt al-wāḥāt*, 40-41.

102 Ibid., 41., Ondráš, *Autobiografický narativní dokument v díle Sun‘allāha ‘Ibrāhīma*, 71.

103 Ibrāhīm, *Jawmījāt al-wāḥāt*, 41.

104 Creswell, „Translator’s Introduction“, 14.

můžeme sledovat utváření Šun‘allāha Ibrāhīma jako spisovatele. Jsou to úvahy o dílech sovětských a amerických autorů a o realismu jakožto důležitém uměleckém směru nejen v arabské literatuře.¹⁰⁵

6.5.1 Sovětská literatura

Důležitou součástí těchto deníkových zápisků zabírají autorovy úvahy o dílech sovětských spisovatelů, úryvky z nichž se do egyptských vězení dostávaly zejména prostřednictvím sovětského měsíčníku *Novyj mir* (Nový svět). Na tuto literaturu nahlíželi egyptští komunisté zároveň jako na model, podle kterého by se rádi řídili, ale také varování – sovětskou společnost totiž vnímali jako vyspělejší, ale zároveň také více poničenou, než je ta jejich. Právě od sovětských spisovatelů převzal Šun‘allāh Ibrāhīm svou posedlost s říkáním pravdy – pro ně to znamenalo odhalování pravdy o Stalinovi a gulazích, pro Ibrāhīma pravdy o násirismu.¹⁰⁶Jeho poznámky jsou plné citátů sovětských umělců, jako je Jevgenij Alexandrovič Jevtušenko, Alexandr Tvardovskij, Michail Alexandrovič Šolochov či dokonce slavný hudební skladatel Igor Stravinskij. Pro ilustraci zápisků týkajících se sovětských autorů uvádím ukázkou z května roku 1963.

Po revoluci založili sovětští básníci Asociaci proletářské kultury a rozhodli se, že nebudou psát jinak než v množném čísle, budou vždy říkat „my“. Ve stejnou dobu přišli naši literární kritici velmi chytře s teorií o „lyrickém hrdinovi“. Básník byl podle nich povinen opěvovat ty nejvznešenější ctnosti, tak aby se ve svých básních neobjevoval sám za sebe, ale spíše jako vzor dokonalého člověka.¹⁰⁷

6.5.2 Americká literatura

Stejně tak byla pro Šun‘allāha Ibrāhīma důležitá americká literatura, především již výše zmíněný Ernest Hemingway, u kterého se autor nejspíš inspiroval se svým literárním minimalismem a zakomponováváním vzpomínek, které ve svých textech od vyprávění v přítomnosti odlišuje kurzívou. Nejzřetelnější vliv Hemingwaye na Šun‘allāha Ibrāhīma však můžeme najít v jeho usilovném popisu každodennosti, který se omezuje na to, co hlavní hrdina vidí a slyší, aniž by bylo čtenáři snad jen naznačeno, co si myslí. Ibrāhīm ve svých dílech (a v románu *Tilka `r-rā`iħa*)

---

105 Ibid.,11-13.

106 Ibid., 11-12.

107 Ibrāhīm, *That Smell and Notes From Prison*, 63.

dokazuje, že tento styl může být sám o sobě revoltujícím vyjádřením.¹⁰⁸ Autorovy úvahy nad Hemingwayovým stylem psaní nacházíme v následující ukázce z června 1963.

*Hemingway: úzký rámeček se třemi dimenzemi: Obyčejná postava. Obyčejný styl. Obyčejné prostředí. V Zelených pahorcích afrických mluví o čtyřrozměrné próze: takové, která ještě nebyla napsána, ale která je možná. Existuje čtvrtý a pátý rozměr (symbolický?).*¹⁰⁹

6.5.3 Realismus

V neposlední řadě se autor ve svých zápiscích z vězení zabývá tématem, které rezonovalo v tehdejších egyptských literárních kruzích, a to realismem a jeho uměleckým zpracováním. Socialistický realismus byl dominantním literárním stylem v 50. letech, avšak v následující dekádě byl mnohými, i levicově smýšlejícími spisovateli, považován za „stalinistický“ styl psaní¹¹⁰. Klasický realismus se pak objevoval třeba v románech Nağība Maħfūze, ale, jak vysvětluje Robyn Creswell ve svém úvodu k překladu románu *Tilka 'r-rā'ihā* a vybraných zápisků z *Jawmijāt al-wāḥāt*, kvůli svému zakotvení ve stabilním třídním systému tento styl nebyl schopen vyjádřit posuny, které přinesly 'Abd an-Nāširovy reformy (tedy prudký nárůst nižší střední třídy a konzumní společnosti). Šun'allāh Ibrāhīm v této souvislosti přichází s názorem, že pokud má realismus zůstat realistickým, musí se stát experimentálním.¹¹¹

Ve svých zápiscích tak přispívá do debaty, která se rozvíjela mezi realismem a modernismem ve 30. a 40. letech 20. století, o tom, jaký by měl být vztah mezi literaturou a politikou. Zmiňuje zde Gyorga Lukácase a Bertholda Brechta, kteří se zaobírali otázkou, jak vytvořit moderní umění, které by přinutilo lidi čelit opravdovým podmínkám svých životů a vztahů s ostatními a tyto podmínky změnit. Sám pak přichází s odpovědí na tuto otázku, že je potřeba zaměřit se na každodennost. Jeho literární tvorba naznačuje, že právě skrze každodenní rutinu prázdného tlachání, bezmyšlenkovité konzumace a vykonávání tělesných aktů je politika pocíťována nejbezprostředněji. Proto se také vypravěč v díle *Tilka 'r-rā'ihā* chová trochu jako kamera – zachycuje svět okolo sebe a neposkytuje k němu žádné komentáře.¹¹²

---

108 Creswell, „Translator's Introduction“, 12-13.

109 Ibrāhīm, *That Smell and Notes From Prison*, 65.

110 Creswell, „Translator's Introduction“, 13.

111 Ibid., 13.

112 Ibid., 13-15.

Míru důležitosti realismu pro Ṣun‘allāha Ibrāhīma ilustruje jeho deníkový zápis ze září 1963.

Realismus je ten nejvýznamnější „ismus“ umění. Ale realismus, jak ho chápu já, může nabývat stovek, ne-li tisíců různých forem... Každé dílo, které pohne s lidskou duší, ať už třeba představuje domy, lidi a stromy, považuji za dílo realismu.¹¹³

---

¹¹³ Ibrāhīm, *That Smell and Notes From Prison*, 70.

7. Srovnání děl *Tilka 'r-rā'ihā* a *Jawmijāt al-wāḥāt*

Tato část práce se bude zabývat způsobem, jakým Ṣun'allāh Ibrāhīm v těchto dvou dílech zpracoval své vězeňské zkušenosti. Přitom je třeba mít na paměti, že jeho první román byl napsán jen pár měsíců po Ibrāhīmově propuštění, kdy měl autor potřebu se ze své zkušenosti vypsát a ukázat, jak špatný je svět, ve kterém žije, a tak v něm nacházíme drsné výjevy, a to nejen ty spojené s vězením. Naopak ve druhém díle, které má formu deníkových zápisků, se autor snaží svou zkušenost znázornit objektivně, s odstupem. Ani jedno z těchto děl zároveň podle mého názoru není typickým představitelem vězeňské literatury, alespoň pokud jde o arabský svět.

Podle Geuly Elimelekh je totiž hlavním cílem autorů vězeňských románů a povídek v arabském světě odhalit, co se děje uvnitř cel a mučících místností věznic v těchto zemích, a k těmto krutostem nasměrovat pozornost arabské veřejnosti i celého světa.¹¹⁴ Ve svém prvním díle se však Ṣun'allāh Ibrāhīm snaží egyptskou a potažmo i arabskou společnost varovat spíše před tím, kam spěje celý svět, ve kterém žijí. Samozřejmě že jeho cílem je také zkritizovat vězeňský systém ve své zemi, avšak to je pouze součást snahy otevřít svým spoluobčanům oči, aby viděli, jak pokřivený a nesmyslný je život v celé zemi, která se podobá jednomu velkému vězení. Pokud jde o *Jawmijāt al-wāḥāt*, při čtení některých pasáží úvodní kapitoly této knihy by se mohlo zdát, že zde už je snaha o odhalení krutostí, které se v egyptských vězeních odehrávají, hlavní hnací silou autora, já se však domnívám, že smyslem tohoto vyprávění nejen o životě ve vězení bylo spíše dokreslit situaci, ve které vznikaly zápisky nacházející se v hlavní části díla, nikoliv burcovat veřejné mínění.

Se záměrem autora poukázat na pokřivenost světa a soudobé společnosti v díle *Tilka 'r-rā'ihā* souvisí také důvod, proč se mladý Ṣun'allāh Ibrāhīm rozhodl své zkušenosti s pobytem ve vězení a životem po propuštění z něj zpracovat formou románu, místo aby je ztvárnil v podobě autobiografie. Norský odborník na moderní arabskou a tureckou literaturu Stephan Guth si všímá, že tento případ není v moderní arabské literatuře ojedinělý. Přichází s myšlenkou, že v ní existuje tendence psát romány se silnými autobiografickými prvky, a pokládá si otázku, proč se jejich autoři rozhodli podat vyprávění příběhu svého života, či alespoň jeho důležité části, jako beletrii místo autobiografie.¹¹⁵

---

114 Elimelekh, *Arabic Prison Literature*, IX.

115 Guth, „Why Novels – Not Autobiographies?“, 139-140.

Zatímco u nejranějších arabských románových děl z konce 60. a začátku 70. let minulého století se podle něj autoři od protagonistů svých děl distancovali proto, že se obávali odsuzující reakce společnosti, kdyby zjistila, že se jedná o jejich vlastní příběh¹¹⁶, v pokročilejší fázi vývoje autobiografického románu¹¹⁷ už však podle něj totiž autoři nemají potřebu bránit čtenářům, aby si antihrdinu spojili s jejich osobnostmi, ze strachu z nepřijetí společností, ale proto, že jejich záměrem bylo ukázat, že v soudobé společnosti je něco špatně. Své neúspěchy tak nechtěli autobiografickým zpracováním omezovat pouze na svoje osoby, ale naopak zamýšleli tím, že je přisoudí bezejmenným vypravěčům, ponechat prázdné místo, které může být zaplněno na několika různých významových úrovních. V případě románu *Tilka 'r-rā'ihā* může jeho protagonista reprezentovat jak například průměrného Egyptana trpícího špatnými životními podmínkami, tak představitele levicových intelektuálů či obecně všech utlačovaných, popřípadě může symbolizovat Ibrāhīmovu zemi jako celek.¹¹⁸

7.1 Prostředí věznice

Při porovnávání způsobu, jakým Ṣun'allāh Ibrāhīm ztvárnil své vězeňské zkušenosti v těchto dvou dílech, začneme obrazem samotné věznice a podmínek v ní. V díle *Tilka 'r-rā'ihā* se s ní setkáváme jen docela krátce, zato však její popis hned na prvních stránkách díla zanechá ve čtenáři velmi silný dojem. Vězení je zde vyobrazeno v podobě záchytné cely, do které je protagonista umístěn na noc poté, co byl propuštěn z vězení, ale nikdo si ho nechtěl vzít k sobě domů. Slovo špinavý by bylo pro popsání stavu chladné, přeplněné cely, ve které hlavní hrdina tráví noc, moc mírné. Kromě toho, že je zamořená hmyzem, je po ní rozlita lidská krev, která má zadržným osobám nahnat strach či jim alespoň výrazně znepříjemnit pobyt v cele. Tato fakta dokumentuje následující ukázka.

*Podíval jsem se na ruku, prsty jsem měl celé od krve. Vzápětí jsem si všiml, že jsem obsypaný štěnicemi. Zvedl jsem se. Teprve tehdy jsem si všiml, že všude po kamenných stěnách jsou velké šmouhy od krve.*¹¹⁹

---

116 Jako příklad uvádí třeba román *Zajnaḥ* egyptského spisovatele Muḥammada Ḥusajna Hajkala či *al-Ajjām* (Dny) od Tāhā Ḥusajna.

117 Sem řadí například některá díla Ṣun'allāha Ibrāhīma nebo román *al-Waqā'i 'al-ġarība fī 'chtifā' Sa'īd Abī Naḥs al-Mutašā'il* (Podivné události kolem zmizení Sa'īda, smolaře a pesoptimisty) od palestinského autora Emīla Ḥabībīho.

118 Guth, „Why Novels – Not Autobiographies?“, 140-147.

119 Ibrāhīm, *Tilka 'r-rā'ihā*, 28. Jeníková, „Takový smrad“, 37.

S tématem špíny a hmyzu ve vězení se setkáváme i v *Jawmijāt al-wāḥāt*. Například když autor popisuje svůj první pobyt ve vězení v Oázách, zmiňuje hejna much, která vězně kvůli nedostatečné hygieně provázela na každém kroku. Ihned se ale dozvídáme o pozitivní stránce této záležitosti, a to s rozhodnutím vězňů společně se podílet na řádném úklidu cel, díky čemuž se věznice brzy stala o trochu čistším místem a vězni se tak naučili spolupráci. Pokud jde o kruté podmínky ve vězení, s další ukázkou se v úvodu k autorovým zápiskům z let 1962-64 setkáváme při vyprávění o vězení v al-Qanāṭir al-chajrīja, kde byli političtí vězni umístěni na odlehlém místě a neměli možnost stýkat se s ostatními ani přístup ke knihám, novinám a rozhlasu. Celé dny pak trávili na velmi chladném vězeňském dvoře.

„Byla to opravdu zlá doba. Velmi chladné místo za vězeňskou zdí. Místo lůžka kus staré rohožky a deka. Každé ráno jsme museli svou ‚postel‘ vynést ven z cely, která pro nás zůstala až do večera zamčena. Celý den jsme trávili venku na vězeňském dvoře, kde jsme poskakovali jako opice ve snaze trochu se zahřát.¹²⁰

Zde však Ṣun‘allāh Ibrāhīm poskytuje také jiný, pozitivnější pohled na tuto dobu: díky tomu, že si vězni během pobytu na dvoře vyprávěli příběhy, byla podnícena jeho představivost a touha vymýšlet vlastní příběhy, což přispělo k Ibrāhīmově nynější kariéře spisovatele.¹²¹ K našemu pohledu na podmínky ve vězení také kladně přispívá vyobrazení autorova druhého pobytu ve vězení al-Wāḥāt s jeho uvolněnějšími poměry a možnostmi, aby se vězni podíleli na vylepšování kvality života v něm, jak jsem již popsala výše.

7.2 Věznitelé: dozorci a policisté

Všechny tyto postavy vyobrazil Ṣun‘allāh Ibrāhīm ve svém prvním románu poměrně jednostranně – typickým představitelem této skupiny lidí je v něm hrubý dozorce či poplatný policista. Pokud jde o hrubost, z jedné protagonistovy vzpomínky se dozvídáme, že během svého pobytu ve vězení zažíval pravidelné ranní vpády dozorců, kteří si na věznicích v cele vylívali zlost a krutě je bili.

Pak jsme uslyšeli zvuk jejich kroků na dlažbě, řinčení řetězů a klíčů. Když klíč udeřil do zámku, trhli jsme sebou. Potom vešli dovnitř. Naše oči se setkaly s jejich nepopsatelně krutýma očima. Na naše uši zaútočily rychlé, ostré a děsivé zvuky. Jejich ruce – tlusté, hrubé a kruté – sevřely naše srdce.

120 Ibrāhīm, *Jawmijāt al-wāḥāt*, 26., Ondráš, *Autobiografický narativní dokument v díle Sun‘allāha `Ibrāhīma*, 65.

121 Ibrāhīm, *Jawmijāt al-wāḥāt*, 26.

*Obklopovaly nás stěny, které se střetávaly ve čtyřech rozích. Dveře byly zavřené. Strop byl nízký. Nebylo pomoci.*¹²²

Mezi vzpomínky protagonisty na dobu ve vězení patří také scéna, která vedla k ubití jeho kamaráda a která se mu vybavuje, když po propuštění navštěvuje jeho ženu. Jedná se o poslední vzpomínku autora na jeho kamaráda a dřívějšího spolupracovníka Šuhdīho, který byl dozorcí věznice Abū Za‘bal krátce po příjezdu do ní ubit k smrti. Jde o jednu z mála skutečných událostí, které ve svém prvním díle autor zaznamenal, musela v něm tedy zachovat hlubokou jizvu a spoluzapříčinit jeho touhu ukázat světu, jaké hrůzy se ve vězení dějí. Nejenže totiž dozorcí Šuhdīho ubili k smrti, ještě nutili ostatní vězně, aby vyšetřovatelům tvrdili, že byl zabit ještě po cestě do věznice, kdy mělo dojít ke vzpouře vězňů.¹²³

Poplatnost režimu je ztělesněna v policistovi, který měl za úkol vypravěče po jeho propuštění dovést na místo, kde se bude zdržovat v dalších dnech v rámci odpykání si svého domácího vězení. Nejenže očekává, že za to, že vykonává svou práci a hledá s protagonistou dům, kde by mohl zůstat, od něj dostane úplatek, ale když ho po neúspěšném hledání odvede zpět na policejní stanici a hrubě ho strčí do cely, vezme si i zbytek peněz, které měl hrdina u sebe. Další policista, jenž poté chodí každý večer kontrolovat, zda se protagonista přes noc zdržuje v bytě, který mu pomohla najít jeho sestra, opět očekává úplatek, aby nenahlásil, že protagonista přišel o pár minut později.

Na rozdíl od tohoto jednostranného popsání vězňů a policistů v prvním románu ukázal v pozdějším díle vzpomínky na různé vlastnosti a chování vězeňských dozorců - od těch nejnásilnějších ve vězení Abū Za‘bal, kteří měli zálibu kromě v jejich slovním ponižování také v bití nahých vězňů bičí a holemi do bezvědomí, až po tolerantní hlídače ve věznici v Oázách. Ti nechávali vězně pracovat na jejich vlastních projektech jako zeleninové farmě, stavbě amfiteátru či mešity, a nejenže přivírali oči nad existencí knih a časopisů, které se vězňům podařilo do vězení i přes zákaz dostat, či těmi, které zde sami tvořili, ale dokonce jim často i pomáhali další tiskoviny do vězení propašovat a schovávat je zde v podzemních skrýších. Vztah vězňů k těmto vězňům si lze dobře představit díky následující ukázce.

Takové světy vytvářejí prostor, v němž žádná zlovůle nemůže zvítězit. Příslušníci vězeňské stráže – vojáci i důstojníci – byli také vězni. Od civilizace je dělila veliká vzdálenost, proto mezi námi

---

122 Ibrāhīm, *That Smell and Notes From Prison*, 34.

123 Ibrāhīm, *Jawmijāt al-wāḥāt*, 28-33.

po určité době vznikl poměrně dobrý vztah. Některé z nich jsme dokázali přesvědčit, většinou nějakou finanční částkou, aby nám při návratu z dovolené přivezli nějaké knihy. Ty museli nejprve zahrabat do písku v blízkém okolí. Teprve později mohly být knihy přeneseny do vězení a schovány v podzemních skrýších.¹²⁴

7.3 Spoluvězni

Podobný vyprávěcí model uvidíme při srovnání charakteristik spoluvězňů. V prvním románu se v záchytné cele protagonista kromě perverzních násilností, vůči nimž jsou všichni ostatní vězni slepí, setkává také s přehnanými reakcemi zadržených a násilím páchaným na duševně nemocném muži, což dokumentuje následující ukázka.

*Najednou děsivě, divně zavyl, vstal a vrávoravě ke mně zamířil. Zasmál se mi do obličeje, sedl si vedle mě a zůstal zmateně zírat před sebe. Další zavytí. Přistoupil k němu mohutný mladík a praštil ho do obličeje. Blázen zvedl ruce, aby si chránil hlavu, a řekl: Nebij mě. Mladík ho zasypal ranami. Slyšel jsem praskání kostí. Svezl se na zem a lapal po dechu. Ostatní se smáli.*¹²⁵

V *Jawmijāt al-wāḥāt* se však objevují spíše kladné postavy vězňů – jsou to intelektuálové, dělníci a umělci, se kterými žije Ibrāhīm ve vězení v Oázách, vypráví si s nimi o světové experimentální literatuře, čerpá od nich znalosti z jejich oborů, baví se jejich uměleckými dovednostmi a spolupracuje s nimi na výše zmíněných projektech. Jsou to také lidé, kteří se neváhají zastat svého kolegy, když ho chtějí dozorcí za něco potrestat – například když byl samotný Ṣun‘allāh Ibrāhīm přistižen s knihami a papíry, hrozili jeho spoluvězni vedení věznice, že pokud mu za to ublíží nebo mu věci zabaví, vyhlásí vzpouru. Dozvídáme se také o tom, jak zásadoví a stateční jsou někteří jeho spoluvězňové, třeba když přes nátlak vedení věznice Abū Za‘bal odmítají před soudem lhát o okolnostech Šuhdīho smrti, o čemž se dozvídáme z následující ukázky.

*A řekl: „Vidíte, že tu událost vyšetřuje státní policie. Vyšetřování prokuratury je rozpačité a my vám ukážeme, co máte dělat. Chci, abyste řekli, že došlo ke křiku a poté k bití.“ Tentokrát jsme si zachovali trochu lidské důstojnosti a Ibrāhīm al-Munastirī odpověděl: „Nedokážu to, pane,“ a já jsem to zopakoval se sklopenýma očima, když přišla řada na mě.*¹²⁶

124 Ondráš, *Autobiografický narativní dokument v díle Sun‘allāha Ibrāhīma*, 69. Ibrāhīm, *Jawmijāt al-wāḥāt*, 37.

125 Ibrāhīm. *Tilka ‘r-rā‘iḥa*, 29., Jeníková, „Takový smrad“, 37.

126 Ibrāhīm, *Jawmijāt al-wāḥāt*, 33.

7.4 Vliv vězení na charakter člověka

Při analýze způsobu, jakým Ṣun‘allāh Ibrāhīm v těchto svých dvou dílech znázornil vliv pobytu ve vězení na charakter člověka, nelze nezmínit všudypřítomný pocit absurdnosti v románu *Tilka ‘r-rā ‘iḥa* – a to nejen při pozorování chování protagonisty či událostí odehrávajících se kolem něj, ale také při samotném čtení textu, kterým nám protagonista svůj příběh vypráví.¹²⁷

Hlavním faktorem ovlivňujícím způsob, jakým protagonista díla *Tilka ‘r-rā ‘iḥa* vypráví svůj příběh, je monotónní život ve vězení. Hrdina je až posedlý detailním popisováním nejrůznějších rutinních aktivit, které každý den vykonává, a navozuje tak pocit absurdity lidských podmínek a nastoluje otázku, jaký má smysl život složený z nekonečného sledu mechanických činů. Tím, že se dílo zaměřuje na ty nejmenší a nejobyčejnější detaily života, se podobá existencialistické literatuře, jejíž zdánlivě věcný styl psaní poukazuje na triviální detaily, k čemuž se autor uchyluje ve snaze oddělit se od svého já a v tomto případě také od vlny vzteku a nevolnosti, kterou i přes to, že se vypravěč zdržuje vyjadřování jakýchkoliv citů, čtenář často podvědomě cítí.¹²⁸

Nedílnou součástí vězeňské literatury je také pocit zřetelného odcizení¹²⁹, který hrdinu doprovází na každém kroku. Protagonista žije ve dvou světech – ten první, jeho byt, je popsán jako uzavřený a tmavý, ve zdánlivém kontrastu k otevřenosti toho druhého, kterým je ulice. Ta se však přes to, že má symbolizovat otevřený prostor, od bytu nijak významně neliší – představuje jedno velké vězení plné korupce, násilí, ošklivosti a úchylek, přičemž odpornost a úpadek tohoto vnějšího světa symbolizuje zápach, podle kterého bylo celé dílo pojmenováno. Je to zápach krve mísící se s pachem ostatních zadržovaných na policejní stanici, palčivý zápach zaprášených ulic a přetékající káhirské kanalizace¹³⁰.

Protagonista tak nenalézá klid ani v jednom z těchto prostorů, ve kterých jej pocit odcizení a osamění doprovází společně s pocitem uvěznění. Své odcizení, samotu a pocit nesounáležitosti vyjadřuje vypravěč vlastně už na samém začátku příběhu, když se ho policista ptá, kde bude po propuštění z vězení bydlet.

---

127 Elimelekh, *Arabic Prison Literature*, 158.

128 Ibid., 158.

129 Ibid., 127-128.

130 Ibid., 132.

*Vaše adresa? Řekl příslušník. Žádnou nemám, řekl jsem já. Překvapeně se na mě podíval: Kam tedy půjdete? Nemám tušení, řekl jsem. Nikoho nemám.*¹³¹

A přestože se poté v průběhu knihy setkává se spoustou přátel či rodinných příslušníků, cítí se osaměle, protože jsou tyto kontakty povrchní a chladné, bez přátelství či porozumění. Jeho odcizení se vyznačuje neschopností konverzovat o počasí, vyjádřit svůj názor či diskutovat o čemkoliv nějak hlouběji, natož dělat něco praktického a užitečného. Útočiště před tímto duševním vězením a absurditou života, kterou pociťuje, hledá v jiném prostoru, ztělesněném jeho vzpomínkami na různé etapy jeho života – dětství, dospívání i život ve vězení.

Pokud jde o absurdní chování protagonisty způsobené pobytem ve vězení, které mění charakter člověka, tak to se výrazně projevuje na jeho vztahu k ženám, konkrétně je vidět při srovnání jeho setkání s bývalou přítelkyní Nağwou na jedné straně a lehkou dívkou na straně druhé. Zatímco při setkání se svou dívkou, která by si s ním pochopitelně poté, co ho tak dlouho neviděla, ráda promluvila, se bez jakéhokoliv vysvětlování, kde celou dobu byl, snaží pouze naplnit svou tělesnou touhu, když si poté nechá přivést prostitutku, nemá žádnou chuť využít jejich služeb a chce si s ní pouze povídat. Při setkání s Nağwou si také uvědomuje, že nic už není a nemůže být jako dřív.

*Musela si myslet to samé jako já. Něco tomu chybělo, něco nebylo v pořádku.*¹³²

Ještě více zarážející může být vypravěčovo chování ztvárněné v závěrečné části románu – nejdříve poté, co zjišťuje, že mu protéká kohoutek a voda tak pomalu zaplavuje celý jeho byt, místo toho, aby se s tím pokusil něco udělat, odchází z bytu, a to jen proto, aby nahodile nasedl na metro, dojel na poslední stanici, vešel do první kavárny, kterou potkal, a sedl si k prvnímu prázdnému stolu, který uviděl. Lhostejnost, s jakou toto vše vykonal, dokumentuje následující ukázka.

*Voda na podlaze dotekla do přijímací místnosti. Kohoutek byl rozbitý. Stál jsem ve vodě a vyčistil si zuby a umyl si obličej, potom jsem šel zpátky do svého pokoje a všude jsem zanechával mokré stopy. Oblékl jsem se a opustil pokoj, zavíraje dveře.*¹³³

---

131 Ibrāhīm. *Tilka 'r-rā'ihā*, 27., Jeníková, „Takový smrad“, 37.

132 Ibrāhīm, *That Smell and Notes From Prison*, 25.

133 Ibid., 44.

Poté se ho náhle zmocní touha vidět svůj rodný dům, a když se tam dostane, dozvídá se, že mu před pár dny zemřela matka. Jediné, co ho však v tu chvíli zajímá, je, aby se dostal domů před západem slunce.

Kdy přesně moje matka zemřela? Zeptal jsem se jí. Zítra to bude týden, řekla. Kde? V domě jejího otce, řekla. Ukázal jsem si na hlavu a řekl, Jak jí bylo? Četla si noviny a mluvila o všem lépe než kdokoliv z nás a věděla, co se stane, a nevadilo jí to, řekla teta mojí babičky. Potom najednou onemocněla a nechtěla jít k doktorovi ani brát léky, řekla moje babička. Hubla a hubla a nakonec přestala jíst úplně. Moje teta řekla, Posledního dne požádala o sklenici vody, a když ji vypila, skácela se mrtvá k zemi. Mlčeli jsme. Moje babička řekla, Ani ke konci mě nechtěla vidět a nechtěla vidět ani nikoho z vás. Podíval jsem se na hodinky. Policista brzy přijde. Postavil jsem se a řekl, Už musím jít.¹³⁴

Dílo *Tilka 'r-rā'ihā* se tak na pobyt ve vězení dívá jako na pokrývající zkušenost, která člověku nemůže přinést nic dobrého – vytrhne ho z jeho života, trýzní jej a nakonec ho „vyplivne“ zpět do obyčejného života a je od něj očekáváno, že se do něj opět začlení. Ve svém pozdějším díle se však *Ṣun'allāh Ibrāhīm* ke své vězeňské zkušenosti staví mnohem vyrovnaněji. Popisuje sice události, které se velmi špatně čtou a ukazují, jak je život v některých věznicích těžký a mnohé může stát jak psychické a fyzické zdraví, tak i život, vše však vyvažuje vyprávěním o životě ve vězení v Oázách, který byl intelektuálně bohatý. Na ilustraci toho, jak se čtyřicetiletým odstupem hodnotí *Ṣun'allāh Ibrāhīm* svou vězeňskou zkušenost, uvádím následující ukázkou z prvního odstavce úvodu k jeho vězeňským zápiskům.

Vězení bylo mou vysokou školou. V něm jsem zažil ponížení a několikrát byl svědkem smrti; poznal jsem některé výjimečné lidské vlastnosti a povahové rysy; pochopil jsem, co je to vnitřní svět člověka a uvědomil jsem si, jak se utváří jeho vztah k nejrůznějším životním peripetiím. Ve vězení jsem meditoval, vzdělával se v mnoha vědních oborech. V něm jsem se rozhodl, že se stanu spisovatelem.¹³⁵

---

134 Ibid., 48.

135 Ondráš, *Autobiografický narativní dokument v díle Sun'allāha 'Ibrāhīma*, 55-56., *Ibrāhīm, Jawmījāt al-wāhāt*, 7.

8. Závěr

Bakalářská práce *Obraz vězeňské zkušenosti v díle Šun'allāha Ibrāhīma* se zabývá literárním zpracováním vězeňské zkušenosti tohoto egyptského spisovatele a její cíl spočívá v analýze literárního obrazu osobních vzpomínek na dobu strávenou ve vězení, které autor ztvárnil ve svých dvou dílech - *Tilka 'r-rā'ihā* (1966) a *Jawmījāt al-wāḥāt* (2005). Kromě rozboru těchto dvou románových děl, jejichž vydání dělí téměř čtyřicet let, a srovnání způsobů, jimiž v nich autor zobrazil svou vězeňskou zkušenost, se práce věnuje i charakteristice Ibrāhīmova života ve vězení, kde strávil roky 1959-1964, a několika let před a po pobytu v něm.

První část práce zachycuje Ibrāhīmovy politické aktivity před rokem 1959. Mezi ně patřila jak účast na studentských demonstracích požadujících svržení krále Fārūqa na začátku revolučního roku 1952, tak i protirežimní činnost v době vlády prezidenta 'Abd an-Nāšira, které se věnoval od roku 1954, kdy se připojil ke komunistické organizaci ḤADITU, a které se naplno oddal o rok později, když zemřel jeho otec a Šun'allāh Ibrāhīm zanechal studia práv. Tato část také sleduje, jak byl za tyto své aktivity několikrát zatčen, jeho zadržení však před rokem 1958, kdy prezident 'Abd an-Nāšir zintenzivnil svou kampaň proti egyptským levicovým hnutím, nikdy netrvala více než několik dní.

Druhá část práce sleduje Ibrāhīmovy četné pobyty v několika egyptských vězeňských zařízeních (pobýval postupně na káhirské Citadele, v Ústřední káhirské věznici, věznici al-Wāḥāt, vězení v al-Qanāṭir al-chajrīja, Alexandrijské věznici a vězeňském zařízení Abū Za'bal), poté co byl prvního dne roku 1959 v rámci zmíněné kampaně zatčen, a před tím, než byl Šun'allāh Ibrāhīm na začátku následujícího roku v Alexandrii postaven před vojenský soud a za spiknutí s cílem svržení režimu odsouzen k odnětí svobody na sedm let s povinností vykonávat nucené práce ve vězení al-Wāḥāt, kam byl v návaznosti na to přesunut.

Další kapitola se věnuje analýze okolností Ibrāhīmova předčasného propuštění do domácího vězení v květnu roku 1964, kdy byli v rámci snahy egyptského prezidenta neztratit přízeň Sovětského svazu a zajistit, že jeho financování stavby Asuánské přehrady bude pokračovat, propuštění z egyptských věznic všichni komunističtí političtí vězni. Dále sleduje Ibrāhīmovu snahu opět se začlenit do života v hlavním městě, jeho pokusy o literární tvorbu a nakonec nápad na napsání

knihy na základě jeho deníkových zápisků, které vznikaly v průběhu prvních týdnů, které strávil Šun‘allāh Ibrāhīm opět na svobodě.

Následující část práce se zabývá kritickým zhodnocením díla, které vyšlo poprvé roku 1966 pod názvem *Tilka ʿr-rāʿiḥa*. Zachycuje okolnosti vzniku knihy, její první vydání a následnou konfiskaci nákladu, jakož i reakci literárních kritiků, především renomovaného egyptského spisovatele Jahjā Ḥaqqīho. Své místo zde mají také vydání několika nekompletních verzí tohoto románu (která vyšla bez autorova vědomí), jež vynechávají pasáže, kvůli kterým by mohl být opětovně zabaven státem, a to až do roku 1986, kdy byla kniha podruhé vydána v plné verzi a tentokrát už zakázána nebyla. Po představení románového děje, který začíná v cele předběžného zadržení na policejní stanici a následně sleduje marné pokusy mladého intelektuála právě propuštěného do domácího vězení se zákazem nočního vycházení začlenit se do normálního života a pokračovat v literární činnosti, jsou rozebrány neobvyklé narativní techniky, které v textu Šun‘allāh Ibrāhīm použil, jakými je ignorování tradičních prvků příběhu (vývoj charakterů postav, dějová složka), deemocionalizace vyvolávající pocit prázdnoty a nesmyslnosti či používání velmi jednoduchého jazyka pro tvorbu krátkých vět umístěných do dlouhých odstavců, což tento „ledovcový styl“ dokresluje.

Následně je v rámci výkladu o tzv. generaci šedesátých let vysvětlen přístup k tomuto románu jako k dílu zásadnímu pro vývoj soudobé egyptské a arabské literatury, které tím, že bylo vydáno ještě před drtivou porážkou Egypta v šestidenní válce z roku 1967, předpovědělo příchod nové etapy nejen ve vývoji literatury, ale i egyptské společnosti, poznamenané vystřízlivěním a ztrátou iluzí poté, co opadlo nadšení z revoluce roku 1952. Prostřednictvím románu *Tilka ʿr-rāʿiḥa* Šun‘allāh Ibrāhīm kritizuje nejen problémy egyptského a jiných arabských režimů - pomocí užívání metafor (domácí vězení symbolizující výjimečný stav v Egyptě, film o agresivních a stále rostoucích ptácích odkazující na diktátorství vůdců některých arabských zemí) a zobrazování utlačovaných ženských postav -, ale i tradiční funkci literatury.

Další část výkladu se zabývá románem *Jawmījāt al-wāḥāt*, tedy druhým Ibrāhīmovým dílem, které vychází přímo z autorových vězeňských zážitků a které vydal roku 2005. Román je představen v kontextu autorovy literární tvorby, která vznikala při jeho pobytu ve vězení al-Wāḥāt a mezi níž se kromě množství povídek nacházely také autorovy deníkové zápisky, které vznikaly během posledních dvou let jeho pobytu ve vězení, tedy od jara 1962 do jara 1964, obsahující autorovy úvahy o literární tvorbě, její problematice a roli spisovatele, výpisky z četby a náčrty literárních

textů. Výklad sleduje osudy těchto zápisků, které jejich autor nosil po svém propuštění z vězení stále při sobě, později některé z nich na popud svého známého otiskl v časopisu *al-Hilāl* a nakonec je učinil jádrem svého díla *Jawmījāt al-wāḥāt*. Následně jsou představena základní témata jeho prvních dvou částí pojmenovaných *Madchal* (úvod k zápiskům vyprávějící o autorově životě před zatčením a o jeho pobytu ve vězení, který sleduje i počátky Ibrāhīmovy spisovatelské dráhy) a *Jawmījāt* (zápisky samotné, obsahující mimo jiné autorovy úvahy o dílech sovětských a amerických autorů a o realismu jakožto důležitém uměleckém směru nejen v arabské literatuře), které se staly stěžejním zdrojem informací pro tuto práci.

Jádro práce spočívá ve srovnání děl *Tilka `r-rā`iḥa* a *Jawmījāt al-wāḥāt*, které se snaží přiblížit, jakými způsoby obě analyzovaná díla odrážejí autorovy osobní vězeňské zkušenosti. Kromě toho, že se obě tyto knihy řadí k vězeňské literatuře, je spojuje další skutečnost, a to fakt, že obě vznikly na základě Ibrāhīmových soukromých deníkových zápisků, při jejichž psaní ho nikdy nenapadlo, že by je vydal – nápad na napsání prvního románu autor dostal při pročítání si postřehů ze svého nového života, které si zapisoval každý večer několika prvních týdnů po propuštění z vězení, a přestože samotný jejich obsah při tvorbě románu pozměnil, svůj neobvyklý telegrafický styl získala kniha právě po jejich vzoru. Dílo *Jawmījāt al-wāḥāt* se zase zakládá na autorových zápiscích z vězení, které, tentokrát nepozměněné, tvoří hlavní část této knihy.

Tím, čím se tato díla od sebe liší, je forma jejich zpracování – první dílo je román se silnými autobiografickými prvky a druhé autentický dokument založený na deníkových zápiscích. Důvod, proč se při tvorbě své literární prvotiny Ṣun`allāh Ibrāhīm rozhodl pro beletrii místo autobiografie, souvisí s tím, jaký efekt chtěl svou knihou vyvolat – zamýšlel čtenáři ukázat, že v soudobé společnosti je něco špatně, což lze lépe ilustrovat na příběhu bezejmenného hrdiny, který může v očích čtenáře reprezentovat kohokoliv, například průměrného Egyptěana trpícího špatnými životními podmínkami, představitele levicových intelektuálů či zástupce všech utlačovaných. Ibrāhīm tak chce ukázat, že absurdní a nesmyslný není pouze život jeho protagonisty, ale že chyba tkví v celé společnosti.

V rámci komparace způsobů, jakými Ṣun`allāh Ibrāhīm ztvárnil své vězeňské zkušenosti v těchto dvou dílech, je text práce koncipován tematicky a využívá četné ukázky z obou románů. První rovina výkladu sleduje obraz věznice, která je v autorově prvním románu vyobrazena velmi jednostranně, jako nepřátelské, chladné, špinavé a hmyzem zamořené místo, které je takto zařízené, aby zadrženým pobyt v ní maximálně znepríjemnilo. V *Jawmījāt al-wāḥāt* se však setkáváme

s mnohem vyváženějším popisem vězení, a to díky objektivnějšímu přístupu autora při literárním zpracování svých vězeňských vzpomínek – v úvodní kapitole této knihy vypráví jak o vězeňských zařízeních, ve kterých se setkal s velmi těžkými životní podmínkami, tak i o věznicích, jež díky uvolněnějším poměrům, které v nich panovaly, přispěly k autorově rozvoji jakožto osobnosti i spisovatele.

Způsob zobrazování osob, se kterými se vypravěči obou děl ve vězení setkávají, se velmi podobá způsobu ztvárnění věznic jakožto místa pobytu odsouzených. Pokud jde o vězňů, jejich typickými reprezentanty v prvním Ibrāhīmově díle jsou hrubí dozorcí, kteří v protagonistově vzpomínce přicházejí každé ráno do jeho cely, aby jej a jeho spoluvězně bezdůvodně zbili, a poplatní policisté, kteří očekávají finanční kompenzaci i za naprosto samozřejmé úkony, které jsou součástí jejich práce, jako třeba doprovod člověka propuštěného z vězení na adresu jeho budoucího pobytu. Tito policisté při první příležitosti zabaví všechny peníze, jež má protagonista u sebe, když je na noc odváděn do záchytné cely, kde se setkává s hrubými vězni, kteří se buď v páchaní násilí na slabších zadržených vzájemně podporují, nebo jsou k němu záměrně slepí.

V díle *Jawmījāt al-wāhāt* se však setkáváme opět s vyváženějším popisem lidí, se kterými musí ve vězení vycházet, ať už těch, kteří na něj zde dohlížejí, či těch, kteří si zde společně s ním odpykávají svůj trest. I v tomto románu je vyobrazeno velmi násilné chování dozorců, avšak vyskytují se zde také přívětivější a tolerantnější hlídači, kteří vězňům umožňují práci na společných projektech, a nejenže přivírají oči nad existencí knih a časopisů, které se vězňům podařilo do vězení i přes zákaz dostat, ale dokonce jim často i pomáhají do vězení propašovat další tiskoviny. Pokud jde o Ibrāhīmovy spoluvězně zachycené v tomto díle, tak mezi nimi převažují intelektuálové a umělci, se kterými mohl autor probírat dění ve světové experimentální literatuře, čerpat od nich znalosti z jejich oborů a se kterými se mohl podílet na vytváření lepších podmínek ve věznicích. Jsou to také lidé, kteří se Šun‘allāha Ibrāhīma neváhají zastat, když ho chce vedení věznic potrestat za porušení zákazu přechovávání knih.

Práce je zakončena úvahou o tom, jak pobyt ve vězení ovlivňuje charakter člověka. V románu *Tilka `r-rā`iḥa* je velmi barvitě předveden jeho negativní vliv, který se na první pohled projevuje tím, že jeho protagonista neustále detailně popisuje rutinní aktivity, které každý den vykonává, a podobným způsobem přistupuje ke všemu, co se děje kolem něj. Tyto události mechanicky zaznamenává tak, jak šly chronologicky za sebou, bez ohledu na to, zda spolu nějak souvisí či zda mají nějaký význam, a to bez jakékoliv snahy je nějakým způsobem komentovat. Protagonistu také

v průběhu děje doprovází silný pocit odcizení, který je paradoxně nejcitelnější tehdy, když se setkává s lidmi, kteří kdysi bývali součástí jeho života. Toto pokřivení pobytem ve vězení se výrazně projevuje na jeho vztahu k ženám, například když se ke své přítelkyni začne chovat jako k lehké dívce a naopak. Velmi absurdním způsobem se také chová třeba tehdy, když zjistí, že mu protéká kohoutek. Místo toho, aby se to pokusil nějak vyřešit, s lhostejností a laxností vykonává své každodenní rutinní aktivity a odchází z bytu, aby si dal někde kávu. Dalším příkladem protagonistova absurdního chování je situace, když se dozvídá o nedávném úmrtí své matky, a jediné, co ho zajímá, je, aby se dostal domů před západem slunce a dodržel tak podmínky svého domácího vězení.

V díle Tilka `r-rā`iḥa se Ṣun`allāh Ibrāhīm na pobyt ve vězení dívá jako na pokřivující zkušenost, která člověku nemůže přinést nic dobrého, naopak ho zbaví schopnosti žít po opuštění vězení normálním životem. To je podle mého názoru způsobeno tím, že tento román Ibrāhīm napsal jen několik měsíců po svém propuštění z vězení, kdy měl tuto svou hořkou zkušenost ještě čerstvě v paměti, a tak se z ní potřeboval „vypsat“ a ukázat, jak špatný je svět, ve kterém jsou lidé věznění jen kvůli svým odlišným názorům. Naopak dílo Jawmijāt al-wāḥāt Ibrāhīm vydal více než čtyřicet let po svém propuštění z vězení a díky tomuto odstupu se v něm dokázal ke své vězeňské zkušenosti postavit mnohem vyrovnaněji a své zážitky z vězení popsat objektivním způsobem. I zde je sice možné nalézt příběhy o tom, jak těžký je život v některých věznicích, ty jsou však téměř vždy vyváženy pozitivním pohledem na věc. Příkladem je autorova charakteristika krutých podmínek ve vězení v al-Qanāṭir al-chajrīja, v níž nezapomene zmínit, že právě tyto podmínky podnítily jeho představivost a touhu vymýšlet vlastní příběhy, což přispělo k tomu, že se stal spisovatelem. Dalším způsobem, kterým autor ukazuje, že na něj nakonec vězení nemělo pouze negativní vliv, je vyprávění o životě ve vězení al-Wāḥāt, který byl mimořádně intelektuálně bohatý a tím významně přispěl k rozvoji jeho osobnosti, což dokládají mimo jiné jeho slova o tom, že vězení pokládá za svou vysokou školu.

9. Seznam použité literatury

Primární literatura

Ibrāhīm, Ṣun‘allāh. *Jawmijāt al-wāḥāt* (Zápisky z oáz). al-Qāhira: Dār al-mustaqbal al-‘arabī, 2005.

Ibrāhīm, Ṣun‘allāh. *That Smell and Notes From Prison*. Edited and translated by Robyn Creswell. New York: New Directions Publishing, 2013.

Ibrāhīm, Ṣun‘allāh. *Tilka ‘r-rā‘iḥa wa-qīṣaṣ uchrā* (Ta vůně a další povídky). al-Qāhira: Dār at-ṭaqāfa ‘l-ḡadīda li-n-naṣr, 2019.

Ibrāhīm, Ṣun‘allāh. “Sonallah Ibrahim: Odd man out.“ Interview by Ahmed El Attar. *Bidoun*, issue 18 (2009). Accessed May 12, 2022. <https://www.bidoun.org/articles/sonallah-ibrahim>.

Sekundární literatura:

Athamneh, Waed. “Women, Writing and Politics in Sonallah Ibrahim’s *That Smell and Notes from Prison*“. *Middle Eastern Studies* 53, no. 3 (4 May 2017): 442–53. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00263206.2016.1257989>.

Creswell, Robyn. “Translator’s Introduction“. In *That Smell and Notes From Prison*, 5-15. New York: New Directions Publishing, 2013.

d’Afflitto, Isabella Camera. “Prison Narratives: Autobiography and Fiction“. In *Writing the Self. Authobiographical Writing in Modern Arabic Literature*, edited by Robin Ostle, Ed de Moor and Stefan Wild, 148-156. London: Saqi Books, 1998.

Elimelekh, Geula. *Arabic Prison Literature: Resistance, Torture, Alienation, and Freedom*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2014.

Guth, Stephan. "Why Novels – Not Autobiographies?“. In *Writing the Self. Authobiographical Writing in Modern Arabic Literature*, edited by Robin Ostle, Ed de Moor and Stefan Wild, 139-147. London: Saqi Books, 1998.

Jeníková, Jitka. "Takový smrad“. *PLAV – měsíčník pro světovou literaturu* 28, no 4 (2022): 36-41.

Mehrez, Samia. "Dr. Ramzī and Mr. Sharaf: Ṣun‘allāh Ibrāhīm and the Duplicity of the Literary Field“. In *Tradition, modernity, and postmodernity in Arabic literature : essays in honor of Professor Issa J. Boulatta*, edited by Kamal Abdel-Malek and Waed Hallaq, 262-283. Leiden: Koninklijke Brill NV, 2000.

Měšťan, Antonín. "Funkce klíčového románu." *Alexandr Veselovskij a dnešek:(materiály konference konané ve dnech 22.-24. října 1996)*. Brno: 2015.

Mikhail, Mona N. "Structure and Ideology in Ṣun‘allah Ibrāhīm’s Novella Al-Lajna“. *World Literature Today* 60, no. 2 (1986): 221-223. <https://doi.org/10.2307/40141686>.

Ondráš, František. *Autobiografický narativní dokument v díle Sun ‘allāha ‘Ibrāhīma*. Praha: Roman Míšek – SET OUT, 2008.

Stagh, Marina. "The Limits of Freedom of Speech: Prose Literature and Prose Writers in Egypt under Nasser and Sadat“. *Stockholm Oriental Studies* 14 (1993): 190-209.

Starkey, Paul. *Sonallah Ibrahim: Rebel with a Pen*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2016.

Taleghani, Shareah. "Writing Against the Regime: Metafiction in the Arabic Prison Novel“. In *Prison Writing and the Literary World: Imprisonment, Institutionalality and Questions of Literary Practice*, edited by Michelle Kelly and Claire Westall, 173-188. New York: Routledge, 2021.

Westall, Claire. "Introduction: A Wide and Worlded Vision of Prison Writing“. In *Prison Writing and the Literary World: Imprisonment, Institutionalality and Questions of Literary Practice*, edited by Michelle Kelly and Claire Westall, 1-18. New York: Routledge, 2021.